

Die uw jeugd vernieuwt
als die van een arend...

De Reformatie

WEEKBLAD TOT ONTWIKKELING VAN HET GEREFORMEERDE LEVEN

HOOFDPUNTEN UIT HET SLOT VAN HET BOEK JESAJA 111 (2e reeks)

In deze beide laatste artikelen willen wij ons concentreren op Jesaja 63 : 7-64 : 11. Daarmee wil niet gezegd zijn dat de korte pericoop 63 : 1-7 geen stof voor overweging zou bieden, laat staan dat deze passage waarin de grimmige toorn van God zo'n zwaar accent krijgt, aan de Nieuwtestamentische gemeente niet zoveel meer te zeggen zou hebben. Die gedachte komt men wel eens tegen in zogenaamd evangelische kringen. Als die er zijn willen wij deze broeders en zusters in dergelijke gevoelens niet stijven. Allesbehalve! Neen, het is alleen om reden van de ons toegemeten ruimte, dat we ons beperkingen moeten opleggen. Wie weet, doet zich nog eens een gelegenheid voor om bij 63 : 1-6 afzonderlijk stil te staan. Om tot een goede afronding van dit complex van hoofdstukken te komen, eist de nu te behandelen

pericoop alle beschikbare ruimte op. Wij geven aan het volgende artikel de volgende titel mee:

Een volk doet een roerend beroep op zijn God.

I Een kenschets van die God

We spreken van een 'kenschets'. Die hebben we hier. Een tekening in woorden om iemand te doen kennen. Die iemand is GOD. Die tekenende beschrijving wordt gegeven door een volk.

Nog steeds spreken we in titel en tekst over 'een volk'. Dat houden we vol. Niet à tort et à travers, door dik en dun. De bedoeling is, we schrijven het nog maar eens, dat wij ons dat volk, dat de profeet toen wilde bereiken, zo concreet mogelijk voor moeten stellen.'

De bedoeling is eveneens – al zal ieder duidelijk zijn over welk volk het gaat – zo is er maar één – dat wij ons, om zo te zeggen, enigszins op de vlakte houden, omdat er vragen zijn, zeker bij die mensen toen, die hen aan het twijfelen konden brengen of het allemaal wel zo was; zo vanzelfsprekend: Als zij Gods volk waren, **wáár** was dan de God van dat volk? Een klacht die we ook beluisteren

HOOFDARTIKEL

Hoofdpunten uit het slot van het boek Jesaja 111 (2e reeks)

H.M. Ohmann

UIT DE SCHRIFT

Van boven bekend gemaakt

D. Griffioen

KERKELEVEN

Hernieuwde discussie over de ambten

L.J. Jooisse

DRIESTARREN

M. te Velde

KUNST

Vijfmoderne Nederlandse realisten

Henry Jelsma

Moeten de gereformeerde kerken veranderen?

G.J. van Middelkoop

UIT MI KERKEN

PERSCHOUW

G.J. van Middelkoop

in sommige psalmen (Psalm 42, 115). Dat herhaalde 'waar?' ontmoeten we ook in dit hoofdstuk, in de verzen 11 en 15, en de vragen spitsen zich toe in het haast aanklagende 'waarom?' in vers 17.

Evenals in de beide vorige artikelen over Jes. 61 en 62 vragen we: wie is hier aan het woord? De vreugdebode? Neen. Al maakt die zich soms tot tolk van het volk (61 : 10 en 11), hij is in zijn optreden steeds de vertegenwoordiger van God bij het volk, legt namens zijn opdrachtgever verklaringen af, laat zijn credentiebrief zien en spreekt tot het volk in de gebiedende wijs.

In 63 : 7 begint *een gebed van het volk*, dat hier bij monde van één wordt opgezonden. Wie? Een profeet die werkt in de lijn van zijn grote voorganger Jesaja, een leerling van een der leerlingen. Het gaat dus om een persoon, een individu, die in vers 7 meteen als zodanig naar voren treedt. *'Ik'* zal de gunstbewijzen des HEREN vermelden.'

Wie zijn Bijbel kent, herkent in een passage als deze de taal van de Psalmen (b.v. 89 en 107). Aan het einde van mijn vorige artikel noemde ik terloops de gospel-songs die tijdens de Indonesië-dag van de Verre Naasten ten gehore werden gebracht. Met alle waardering voor het gezongene en bewondering voor degenen die het uitvoerden, wilden we toen opmerken, dat wat in een bekende song werd geuit ons niet mag laten staan bij een oppervlakkige godsdienstigheid, die 'in' is in sommige kringen, *maar ons moet leiden tot de Godsvrucht van de Psalmen*. Die roemen de gunstbewijzen van de HERE JAHWE. Herhaalde lezing van de Bijbel voert ons tot *de daden* des HEREN. Zo is het in Jes. 63 : 7 vv. Bij monde

van één prijst het volk die werken als Gods gunstbewijzen, als roemrijke daden. Goed.

Maar waar wil nu deze voorbidder met zijn volk – of met ons – naar toe?

Die daden zijn als het ware een handvat, een aangrijpingspunt voor de voorbidder (en het volk dat om hem heen staat) die weer met zijn God contact wil opnemen en daarbij zich vastgrijpt aan wat ontwijfelbaar zeker is: 'gunstbewijzen; roemrijke daden', die niemand kan ontkennen. Ze liggen voor altijd als feiten vast. De voorbidder die spreekt voor zichzelf 'Ik', weet zich tegelijkertijd hecht verbonden met zijn volk: 'ons', 'huis Israëls'. Hij focust op *daden; harde bewijzen*. Maar evenzeer op wóorden, woorden van Jahwe, die, zijn volk toen en de Bijbellezer van nu, een blik laat slaan in Zijn hart. Want, even in *abstracto* geredeneerd: Wat betekenen daden als God daar zijn hart niet in zou leggen? Dat doet Hij: 'Zij zijn toch mijn volk'. De God van hemel en aarde is een verkiezend God. Niet van selectie, maar wel van electie. En hoe! Onbevange treedt Hij die toch de harten van de mensenkinderen kent, deze kinderen tegemoet: 'Kinderen die niet liegen'. Liegen heeft hier de pregnante betekenis van trouweloos worden; de trouw verbreken. Mensen geven elkaar op het eerste gezicht wel eens 'the benefit of the doubt', het voordeel van de twijfel. Zo van: ik kan het altijd met die man proberen; hij maakt niet direct een ongunstige indruk!

Handelt de HERE ook op die manier? Is Hij, wagen we op te merken, zo argeloos? Ik geloof niet dat wij, wat we gewoon zijn, nu meteen Gods alwetendheid in geding moeten brengen. Zo'n algemene dogmatische waarheid kan wat hier staat, een stuk Schriftuurlijke waarheid, bij voorbaat ontcrachten... Daarom zou ik ter toelichting willen zeggen dat de HERE dit meent. Hij spreekt hier Zijn verwachting t.a.v. het volk uit: Ik lieg niet en Ik verwacht van hen hetzelfde. En God doet dat op goede gronden: Mensen voor wie Ik zo goed ben, aan wie Ik zulke weldaden heb bewezen, van *die* mag toch wel in de laatste plaats verwacht worden dat Ik er in teleurgesteld word.

Zo, in die geest, ging de geschiedenis van het verbond tussen God en zijn volk van start. De HERE was present, met zijn beloften aan en goede verwachtingen ten aanzien van het volk. En Hijzelf begon ook met de verwachting, die het volk van Hem mocht hebben, niet te beschamen.

Dan volgt vers 8 slot en vers 9, waarvan wij een vertaling prefereren die van de ons uit die van het NBG bekende afwijkt. We citeren eerst de Nieuwe Vertaling: '...en Hij werd hun tot een Verlosser (9). In al hun benauwdheid was ook Hij benauwd, en de Engel zijns aangezichts heeft hen gered. In zijn liefde, enz...'

De vertaling waaraan wij de voorkeur geven, vindt men in o.a. die van het KBS (beter bekend als 'Willibrord-vertaling') die als volgt luidt: 'Hij is hun redder geweest in al hun nood. Niet een bode of een engel, maar Hij heeft hen zelf gered. In zijn liefde... etc.' Deze benadering is ook die van Schoors en Beuken in hun

KERNREDACTIE:

PROF. DR. M. TE VELDE, DRS. G.J. VAN MIDDELKÖÖP.

OVERIGEREDACTIELEDEN

DRS. R. TER BEEK, DRS. B. BOS, DRS. A.L.Th. DE BRUIJNE, DRS. B. LUITEN, PROF. DR. C.J. DE RIJTER, DRS. H. VELDMAN.

MEDEWERKERS:

J.J.D. BAAS, DRS. C.J. HAAK, J.M. DE JONG, DRS. J. SMELIK

REDACTIE-ASSISTENT:

W.L. DE GRAAFF, Wortmanstraat 138, 8265 AG Kampen, Tel. (05202) 31201

Alle stukken bestemd voor de Redactie aan:

De Reformatie, Postbus 24, 8260 AA te Kampen

ADMINISTRATIE/ADVERTENTIES

Uitgeverij Oosterbaan & Le Cointre BV. Postrekening 406040 t.n.v., De Reformatie, Goes, Postbus 25, 4460 AA Goes. Tel. (01100) 15591.

ABONNEMENT:

f 85,75 per jaar; f 46,25 per halfjaar; studenten f 70,25 per jaar (binnenland) Buitenland: f 144,50 per jaar (zeepost).

Een abonnement kan per maand ingaan, maar slechts beëindigd worden uiterlijk twee maanden voor het verstrijken van de betalingstermijn (opzegging van jaarabonnement vóór 1 november, van een halfjaarabonnement vóór 1 juni).

Losse nummers f 1,95 (excl. porto).

De Reformatie is op cassette verkrijgbaar bij de Stichting Bralectah. Tel. (05210) 15946.

ADVERTENTIES:

Prijs: f 0,63 per mm. Contracttarief op aanvraag.

Zonder schriftelijke toestemming van de uitgever is het niet toegestaan artikelen uit dit blad over te nemen

ISSN 0165-5191

commentaren², naar weke studiën ik hier wil verwijzen. Weliswaar moeten degenen die, doordat zij zijn opgegroeid bij Statenvertaling en Nieuwe Vertaling, bepaalde gedachten die hier aan werden verbonden (men leze oudere uitleggingen erop na), loslaten, maar naar ons gevoelen voldoet de nieuwere lezing, die gesteund wordt door o.a. de Septuaginta, beter in het geheel van de tekst.

Om kort te gaan: Israël merkte dat het een God had. Er was nood, benauwdheid, in Egypte. Voorzover wij kunnen nagaan, was er van schuld bij het volk geen sprake. Het behaagde de HERE eenvoudig die druk over zijn volk te laten komen. Dat was geen boze luim. Al in Gen. 15 : 13/4 was het aan Abraham zo **voorzegd**. Er was nood, dus God hielp; Hij gaf redding, uitkomst in de vorm van een uitredding uit die nood. Dat God zelf in de benauwdheid van zijn volk benauwd was – en van hieruit zijn lijnen getrokken naar de lijdende Christus – staat er o.i. niet, al was Hij natuurlijk met zijn volk begaan.

Voorts vertelt ons vers 9, dat JAHWE bij die uitleidmg hoogst persoonlijk betrokken was. Hij zei niet, bij wijze van spreken: Laat een bode of een engel dat maar opknappen. Dat zou eventueel hebben gekund. In het boek Exodus wordt die mogelijkheid ook geopend (Ex. 33), maar voor zo'n technisch-zakelijke hulp zijn Mozes en het volk juist beducht geweest. Zoiets was af te bidden. Mozes was toen de grote woordvoerder van het volk en hij voert een vurig pleidooi: 'Indien Gij zelf niet **medegaat**, doe ons van hier niet optrekken'. JAHWE zelf moest er bij zijn. En dat was Hij in eigen persoon.

Terecht merkt Beuken op: 'De profetische voorbidder (uit Jes. 63) ziet zichzelf in het verlengde van Mozes als midelaar tussen zijn zondige volk en Jahwe'. Zonder Jahwe is die verlossing hem niets waard. Zo vindt de Kerk in deze Schriftplaats een steun voor haar leer dat de verlossing niet slechts deel schenkt **aan** enkele weldaden van Christus, maar **aan de persoon** van de Heiland zelf. Het werk van Christus kan niet van zijn persoon worden losgemaakt, zoals o.a. H. Bavinck doorlopend betoogt in zijn dogmatiek.

Zo heeft Hij zelf hen gelost. Opgeheven en gedragen. Ook weer termen die duidelijke zinspelingen bevatten op de tijd van Mozes. 'Opgeheven en gedragen.' 't Leek wel of de Israëlieten geen stap hoefden te verzetten. Zo was het ook weer niet. Maar hindernissen en obstakels werden uit de weg geruimd (Deut. 8 : 4).

Wordt er van het volk helemaal niets verlangd? Jawel, en we wijzen terug naar de in vers 8 uitgesproken verwachting: 'zij zijn kinderen die niet trouweloos worden'. In dat licht gezien wordt het 'maar zij waren weerspannig' van vers 10 van beslissende betekenis, cruciaal. Wij moeten dat gedrag niet vergoelijken door te zeggen: Wie heeft er wel eens niet een slechte bui; wie niet uit zijn humeur? Wie kent geen ogenblikken waarin hij het niet meer ziet zitten. Dat is waar. En onze God heeft erg veel geduld. Hij is groot van lankmoedigheid, staat er dan in de Bijbel. Maar 'weerspannig zijn' is niet minder dan **kritiek** op Gods beleid van uitleiden, verlossen, opheffen en dragen

hebben; **kritiek** op de koers die Hij volgt met zijn volk. 'Zijn kerk' zeggen we vandaag. Dat wordt door de HERE heel **persoonlijk** opgenomen: 'en bedroefden zijn Heilige Geest'. Welke uitleg Israël reeds toen aan die naam heeft gegeven en of hun precies hetzelfde voor de geest stond als de Nieuwtestamentische kerk, wanneer die spreekt van 'de Heilige Geest', van wie ze het Persoon-zijn belijdt, daar gaan we nu niet op in, maar er is een aanwijsbare verbindinglijn tussen deze zonde in de woestijn en 'de zonde tegen de Heilige Geest'. We bedoelen: Dit accepteert, dit neemt de HERE niet. Dan gebeurt het dat Hij in een tegenstander verandert.

Dan komen wij met onze kwesties of God kan veranderen. In zijn woord zegt Hij pertinent: neen (1 Samuel 15 : 29). In diezelfde Bijbel, ja in hetzelfde hoofdstuk zegt God: 'Het berouwt mij...'. En wie Hem kennen – naar de Schriften – nemen ook het laatste ernstig. Immers, als Hij verandert, dan verandert Hij niet in een plotselinge luim of gril, maar volgens de regel van het verbond. Voorspelbaar dus! Daar kan Israël – en **kunnen** wij – van op aan. En dat is Israël in de loop van zijn historie ook **gewaar** geworden. Het boek Numeri verhaalt ervan. Het was serieus. Het bracht niet alleen oponthoud tijdens de reis. Het heeft mensenlevens gekost. En er vielen op die dag doden! Zoveel duizend... Zo, om te beginnen, is de HERE, die hier door zijn volk, bij monde van een voorbidder, wordt aangeroepen.

In het eerste deel van onze **pericoop** wordt een kenschets geboden.

II Heimwee naar vroeger

En zo treedt een heimwee naar vroeger tijden aan het licht. De spreker, voorbidder, kan die gunstbewijzen van JAHWE maar niet kwijtraken. Hij moet er steeds aan denken. Zo indrukwekkend waren die. Toegekomen aan vers 11 merken we, dat dit ons opnieuw voor een vraag stelt: Wie is die 'hij' in 'Maar Hij dacht'?

Hier een beslissing te nemen is niet eenvoudig. Is het 'het volk'? Zo vertaalt de KBS: 'Het volk dacht aan lang vervlogen dagen'. En Schoors in zijn uitleg: 'Men herinnert zich lang vervlogen dagen'. Volgens de laatste kadert dat goed met de daarop volgende **vragen**.⁴ Het is het volk dat in de volgende verzen de heilshistorische magnalia Dei gaat releveren, bij monde van de voorbidder. Dat is een mogelijkheid. **Is** echter JAHWE het onderwerp, zoals de Nieuwe Vertaling suggereert met haar 'Hij' (kapitale H), zoals Hij vanaf vers 7 steeds het onderwerp van alle werkwoorden is geweest, dan is er in de gedachtengang wel een omkeer: van strijden tegen naar gedenken aan, dan begint bij vers 11b een nieuw onderdeel 'een nieuwe gang in het gebed van de profeet'. Want zoals daar over de HERE gesproken wordt, dat kunnen nooit JAHWE's eigen woorden zijn, maar moeten die van het volk zijn.

Na lang wikken en wegen kiezen wij dus voor de HERE als subject in vers 11b. Voor de argumentatie verwijzen wij naar **Beuken**.⁵ Daarbij sluiten de woorden 'mōsjē

'ammō' goed aan. U leest in de nieuwe vertaling hoe die de moeite van Mozes en zijn volk zonder verbindingswoord 'en' naast elkaar staan heeft opgelost: 'Maar Hij dacht aan de dagen van ouds, aan Mozes, aan zijn volk'. Zo kun je je uit de moeite helpen, maar het voldoet niet helemaal. Wie met Hebreeuws bekend is, merkt dat de eigennaam **Mosjè**, tevens als werkwoordsvorm kan worden opgevat. We wijzen naar Exodus 2 : 10, een vers dat de spreker in ons hoofdstuk best mogelijk op die gedachte kan hebben gebracht: 'en zij noemde hem Mozes, want, **zeide** zij: ik heb hem uit het water getrokken'. Daar is moeder **Jokebed** die de kleine Mozes, in Jes. 63 de HERE die de herder (enkelvoud), de grote Mozes, van zijn kudde voerde uit de wateren'. Er was maar één herder onder God. Aäron speelt in dit verband geen rol. 'Wateren.' Een andere lezing, nauwelijks daarvan verschillend, leest: 'uit de zee'. Al is er een doortocht door de wateren geweest, hier mag men het ook figuurlijk verstaan als een doen opgaan uit de wateren, de onderwereld, de put, kortom, uit allerlei nood...

In de situatie van die dagen, de tijd direct na de ballingschap, is deze historie uit oude tijden weer bijzonder gaan spreken, precies zoals voor ons Nederlandse volk in de jaren '40-'45 gebeurtenissen uit de vaderlandse geschiedenis opnieuw tot leven kwamen (Tachtigjarige Oorlog; Napoleontische tijd). Juist door het schrijnend contrast tussen toen en nu: 'Waar is nu die God die zijn volk, maar allereerst Mozes, deed opgaan?' Mozes heet hier 'herder van zijn kudde'. Zo kennen we hem ook uit andere Schriftgedeelten (Psalm 77 : 21; 78 : 52; 80 : 2). Mozes was de man, in wiens binnenste God zijn Heilige Geest gaf. Charismatisch leiderschap noemt men dat wel, maar met dat charisma was slechts één man begiftigd: Mozes. Wat dat inhoudt wordt door vers 12 nader ingevuld: 'die zijn luisterrijke naam aan de zijde van Mozes deed gaan'. '**Arm**' staat er in plaats van God. De arm van God wordt verzelfstandigd om daarop het volle licht te laten vallen. Door die 'arm' heeft God toen zijn grote daden verricht. Dan gebeuren er ongelooflijke dingen. De zee wordt gespleten. Ook een bekend Bijbels motief, Psalm 74, 89 enz.

'Waterdiepten' kan men letterlijk, maar ook figuurlijk verstaan. Het Hebreeuws gebruikt hier het woord: **tehōmōt**, reeds vermeld in Genesis 1. Een nadere uiteenzetting hiervan zou weer te veel ruimte vergen. De bedoeling is: Waar geen begaanbaar traject is voor zijn volk, daar zorgt JAHWE dat er een komt; een waar zijn volk zich met net zo veel gemak voortbeweegt als een paard in de steppe. Of als vee dat afdaalt in de vlakke. Paard en vee vinden daar rust. Daar zijn ze in hun element. Die rust, merkt de auteur veelbetekenend op, is het werk van de Geest van de HERE.

Zo komt niet alleen Israël tijdens de doortocht door de woestijn, maar ook na de intocht in het beloofde land in het vizier.

In vers 14b vat de profeet zijn historische terugblik samen: Zo hebt Gij uw volk geleid om u een luisterrijke

naam te maken. Zo hebt U zich toen een naam gevestigd. En daar raakt Hij een, laten we het maar eens zo zeggen, een gevoelige snaar. Gods Naam!, dat is God zoals Hij onder de mensen bekend wil zijn. Als Hij ergens zuinig op is, dan op die Naam.

Dat God die Naam dan nu ook **ophoude!**

III Kan de HERE het helpen dat de toestand nu zo is?

We lieten het woord 'heimwee' vallen. De lezer voelt al wel: Het kan bij heimwee niet blijven... Nu kent onze taal het woord 'heimwee' in tweeërlei betekenis: Heimwee is in de regel een verlangen naar een vroegere omgeving, naar een voorbije tijd. Het wordt ook wel door bepaalde auteurs gebruikt als een verlangen naar een heerlijke toekomst; naar eeuwig heil. Beide momenten zijn in dit hoofdstuk aanwezig.

'Schouw uit de hemel en zie uit uw heilige en luisterrijke woning.' JAHWE woont in de hemel. Dat is voor het gevoel van ons mensen heel ver weg. Overigens is de hemel voor God geen plaats die het zicht op de wereld belemmert. JAHWE ziet, observeert scherp wat hier gebeurt. Het woord voor 'schouwen' in het Hebreeuws, komt ook voor in Klaagliederen en bedoelt daar de HERE attent te maken op de noodtoestand van land en volk. Met de woorden 'Schouw en zie' bedoelt de voorbidder JAHWE er bij te betrekken. Dat doet hij op een heel dringende manier door dat vraagpartikel: 'waar'? En ook door het woord 'naijver'. Israël toen – en wij vandaag – geloofde in een jaloerse God. Wat bij zondige mensen vaak een nadelige eigenschap is, dat hij of zij zo jaloers is, dat pleit bij onze God in het voordeel. Gelukkig is het volk dat zo'n God gelooft. Zijn jaloezie, heilige jaloezie, spoort Hem aan tot grote daden. Tot betoon van zijn ontferming. Ook wel tot daden van vergelding; tot een straffend ingrijpen. Denk aan de sancties van het tweede gebod. Dat is echter juist de moeite van hem die hier spreekt: 'Uw innerlijke bewogenheid en uw ontferming hebben zich jegens mij niet laten gelden'.

Als hij eenmaal aan het pleiten is, voert de spreker nog ander materiaal aan. Hij heeft nog andere pijlen op zijn boog: 'Gij immers **zijt** onze Vader; want Abraham weet van ons niet en Israël kent ons niet'. Bekende klanken. Maar worden ze ook begrepen? Veelal, zo lezen we bij Beuken, wordt die uitspraak aldus uitgelegd, dat de **aartsvaders** al lang overleden zijn, nergens meer van weten, niets meer kunnen doen. We zijn het met Beuken eens dat die uitleg nogal vlak is. Beter is de uitleg die dit vers vergelijkt met de spreuk in Deut. 33, waarmee Mozes de stam van Levi zegende: Die van zijn vader en moeder **zeide**: ik zie hen niet; zijn broeders wilde hij niet **kennen** en van zijn kinderen wilde hij niet weten'. In Deut. 33 : 9 vinden we precies hetzelfde paar werkwoorden als in Jes. 63 : 16a. Levi heeft bij het uitroeien van de afgoderij geen familiebanden in geding gebracht. Hij keek zijn familie niet aan, namelijk om hun zonde door de vingers te

zien of te vergoelijken. Zo zou Abraham zijn kroost uit de tijd na de ballingschap niet aan willen kijken.

Maar wat doet de HERE? Die kan – denk aan de machtige arm – maar doet nu niets. Hij kan *niet*? Neen, Hij *wil* niet! Maar wat wil de HERE dan wel? Wil Hij Israël maar laten voortdolen?, 'die mensen maar laten aanmodderen?', zouden wij zeggen. Als je het zo leest, lijkt het of de HERE het helpen kan; of Hij de schuld heeft van dat rondlopen van het **volk**; en het zich verharderen. Dat zou je opmaken uit vers 17: 'Waarom laat Gij ons afdwalen, JAHWE? van uw wegen?' 'Verhardt Gij ons, zodat wij u niet vrezen?' Een boude bewering, zo hoor ik iemand opmerken. Een brutale aantijging is het op zichzelf beschouwd. Ja, maar dat op zichzelf beschouwen moeten we nu juist niet doen! J. Ridderbos schrijft in de **Korte Verklaring**: 'De bedoeling van ons vers is natuurlijk niet, de schuld op God te werpen; maar een beroep te doen op zijn barmhartigheid. God is machtig, het volk van zijn afval te genezen; als de bidder klaagt, waarom Hij dit niet heeft gedaan, maar het tegendeel, 'dan is dit enkel om Hem te bewegen het alsnog te **doen**'.⁶ In dezelfde lijn, maar nog iets fijner geformuleerd, lezen we bij Beuken: 'Elders heeft Israël, geconfronteerd met eigen nood, de vraag naar het waarom hiervan beantwoord met een **belijdenis** van eigen schuld. Maar daar stelt het de vraag aan zichzelf (Deut. 29 : 24-28; II Kon. 17m : 7-23; Jes. 43 : 22-28; 59 : 9-15; Psalm 78; 81 : 12, enz.). Hier, in confrontatie met zijn Vader, stelt het de vraag in eerste instantie als een verwijt (Waarom **'laat'** Gij ons afdwalen?), maar in tweede instantie belijdt Israël met deze vraag dat het in dit vaderschap al zijn vertrouwen stelt. In de verhouding tussen deze Vader en zijn kinderen moet de Vader ervoor zorgen dat de kinderen geen weg inslaan die hen van Hem **verwijdert**.⁷

'Keer weder...' Die uitdrukking tref je alleen in **gebedstaal** aan. En waarom? 'Om uw knechten.' Hé, waarom noemt het volk zichzelf zo? Wel, van knechten mag je verwachten dat zij iets doen. Daarvoor neemt een heer knechten in dienst. Van kinderen mogen ouders ook iets verwachten, maar bij die – ja eigen kinderen – is het vaak afwachten wat die ervan terecht brengen... In de **heer-knecht-verhouding** ligt dat even anders. Daar is van meet af alles toegespitst op wat er door die knechten wordt gepresteerd. Kinderen **krijg je** en houd je zo lang als het kan. Knechten **worden gehuurd**. Op voorwaarden die van te voren worden bedongen.

In de beide laatste verzen schuilen nog weer vertaal- en uitleg-problemen... Laten we daar nog iets van zeggen. Het NBG vertaalt: 'voor een korte tijd is uw heilig volk in het bezit daarvan geweest'. 'Uw heilig volk', zo kan het worden opgevat en vertaald. Dan is Israël het onderwerp van dat bezitten. Naar mijn gevoel past die aanduiding niet zo goed in dit geheel. Met reden schrijft Schoors: 'dit is historisch niet juist. Het bezit van het land heeft veel langer geduurd dan de staat van verwoesting en vermaning'. Of we moeten het laten slaan op de tijd na de terugkeer uit het **exiel**. Die was inderdaad erg

kort. Wel hebben we moeite met het qodesj (Hebr. voor heiligheid, heiligdom) op de **témpel** te laten slaan, want die was toen nog niet weer opgebouwd... Zou het, zo vragen we, ook op het erfdeel in **ruimere** zin **kunnen** slaan. Onzes inziens wordt veelbetekenend het 'volk' niet van een nadere aanduiding voorzien. Dus vertalen we zoals wij in deze reeksen vaak hebben gedaan: een volk. Dat was Israël. Maar wat voor een volk? Je kunt er nog alle kanten mee op. Het is Israël, weten wij. Maar zo vanzelfsprekend is het niet. Je zou het niet zeggen, als je ziet hoe vreemdelingen er huishouden. Die vreemdelingen zouden best wel eens Israëlieten kunnen zijn, mede-Israëlieten die Gods kinderen het leven moeilijk maken. In ons hoofdstuk breidt de voorbidder die nood voor God uit. En, we weten, waar gebeden wordt zoals hier, daar is de weg naar boven open.

H.M. Ohmann

¹ Zie eerste artikel van deze tweede reeks.

² W.A.M. Beuken, *Jesaja*, P.O.T., deel IIIB, Nijkerk 1989, 12. A. Schoors, *Jesaja*, B.O.T., Roermond 1972, 371.

³ Vgl. Beuken, *a. w.*, 13.

⁴ Schoors, *a. w.*, 371.

⁵ Beuken, *a. w.*, 15.

⁶ Ridderbos, *K. V.*, 243.

⁷ Beuken, *a. w.*, 25.

VAN BOVEN BEKEND GEMAAKT

Toen zeide Jozef tot Farao: Farao's dromen zijn één; God heeft Farao bekend gemaakt, wat Hij zal doen.

Gen. 41,25

De knapste droomuitleggers van het Egyptische hof staan te schutten als God spreekt in dromen. Ze weten er geen weg mee. En dat moeten ze ook erkennen. Het is zoals we lezen in Rom. 1. Iedereen kan God leren kennen uit zijn schepping. God is niet ver weg. Maar toch kunnen wij pas echt God kennen, als we van buitenaf de sleutel **krijgen** aangereikt tot het verstaan van de natuur. De schenker stuntelt er ook mee. Hij zegt dat Jozef in de gevangenis 'het' heeft. Jozef behoort volgens hem tot die bijzondere mensen die meer weten en iets meer hebben dan anderen. Een natuurtalent in droomduiding. Maar hij heeft het niet begrepen.

Jozef heeft in elk geval wel dit geleerd in de gevangenis: zich niet profileren als de enige specialist in het oplossen van onmogelijke opdrachten. Toen hij in allerijl uit de gevangenis gehaald was, geschoren als een Egyptische ambtenaar en in een uniform gestoken, kreeg hij de kans om in één klap zijn persoonlijke reputatie te vestigen door de super-deskundige uit te hangen. Zo één waar de jongens van NOVA jaloers op zouden zijn. Zo treedt Jozef niet op!

De Farao benadert Jozef als zo'n wonder-figuur die een droom maar hoeft te horen en hij weet de betekenis al. Maar Jozef corrigeert heel fijnzinnig dat verkeerde beeld. Jozef spreekt de Farao niet tegen. Dat zou ongepast zijn. Letterlijk zegt Jozef tegen de Farao: 'wat God u bekend maakt, zal heil zijn'.

Nu zouden we de indruk kunnen **krijgen**, dat Jozef het, evenals die machteloze droomuitleggers van het hof, ook niet waagt om een negatieve uitleg aan de Farao te vertellen. Maar dat is niet zo. Jozef zegt met nadruk dat **Gó**d zijn plan bekend gemaakt heeft aan de Farao. God wil in de dromen tegen Farao zeggen wat hij moet doen. **Dáár**om moet ook de uitleg van de droom van God komen. Een gewoon mens kan die uitleg niet geven. Maar Jozef kan die uitleg alleen maar geven, omdat God met hem is. De Farao steekt van wal en vertelt uitvoerig de twee dromen die hij gehad heeft. Over de zeven magere koeien die, evenals de zeven vette koeien, opkomen uit de Nijl en die de vette koeien verslinden zonder er merkbaar dikker op te worden. De beelden van de droom zijn verontwaardigend. Is de Nijl niet van levensbelang voor Egypte?

En dan die zeven dikke en die zeven magere korenaren. Egypte was in de oudheid altijd al de korenschuur van het Midden-Oosten geweest. Maar als de oostenwind vanuit

de Arabische woestijn over het staande koren striemde, dan kon in enkele dagen de hele oogst vernietigd worden. De oostenwind bracht altijd 'brandkoren'. Eén misoogst kon een overvloed van jaren **teniet** doen. Heeft de Farao de bui zien hangen? Zeven jaren van misoogsten achtereen? Het vee jarenlang ondervoed in de weide als levende karkassen?

Jozef hoort de droom aan en begint te spreken. Hij gaat geen punt halen in zijn voordeel door erop te wijzen dat **hij** de uitleg wel even zal geven. Nee. 'De dromen horen bij elkaar, Farao en God heeft u door middel van deze droom bekend gemaakt wat Hij zal doen in de nabije toekomst.' Inderdaad, er komen zeven jaren van overvloed, maar daarna komen er zeven jaren van hongersnood. De overvloed van de zeven jaren zal door die zevenjarige hongersnood helemaal verteerd worden.

God heeft bekend gemaakt wat Hij zal doen. Er komen zeven jaren van overvloed. Onvoorstelbaar grote zegen van God. Niet van Isis of Osiris, de goden van de Nijl. En er komen zeven jaren van honger. God houdt zijn zegende hand af van zijn schepping. De aarde verdroogt door de verzengende oostenwind. Nee, zegt men vaak, alleen de goede dingen komen van God. In honger en verdrukking **kán** Gods hand niet zijn.

Hier leren we dat God vruchtbare **en** onvruchtbare jaren geeft. Hij geeft overvloed **en** armoede. Regen en droogte, ziekte en gezondheid. God is wel degelijk in een hongersnood. Maar Hij heeft daar zijn bedoeling mee. Wat die bedoeling is, dat is ook aan Jozef niet duidelijk. Dat heeft ook de Farao niet gehoord van God. Dat zal pas later duidelijk worden als Jozef als voedselheer van Egypte zijn familie mag voeden en beschermen.

Heeft God dan alleen maar zijn toekomstplannen bekend gemaakt? God maakt Farao's welzijn bekend. Het is een weldaad van God aan Farao dat Hij van te voren aankondigt wat er de komende jaren zal gebeuren. Maar is de bedoeling van God dan alleen maar dat Hij zijn plan bekend maakt, zodat mensen erop kunnen anticiperen? Ja en nee. De toekomstvoorspellers van de wereld vertellen wat er met je gaat gebeuren. Een slimme koning is op zijn toekomst voorbereid. Dan kan hij het roer nog tijdig omgooien. Het noodlot is misschien nog af te wenden. Je gaat in elk geval niet met je ogen dicht de toekomst tegemoet. God vertelt ons niet alleen wat Hij gaat doen, zodat wij een betere kans maken om de rampen te overleven, Hij tilt een tipje van zijn wereldwijde plan op, om zijn liefde, zijn majesteit en zijn welbehagen voor zijn volk bekend te maken. Hij spreekt door de droom aan Farao tot het hart van zijn volk.

D. Griffioen

HERNIEUWDE DISCUSSIE OVER DE AMBTEN

De zegenende ouderling is inmiddels een bekende onder ons geworden. Op papier althans. Het is een feit, dat hij heel wat pennen in beweging heeft gezet. Het gaat hier om één van de aandachttrekkende synodebesluiten uit Ommen. Eind vorig jaar heb ik naar aanleiding van dat besluit een paar artikelen geschreven, waarin ik aandacht vroeg voor de achtergrond. Onder de discussie over de zegenende ouderling ligt nl. een andere: die over de ambten in de kerk. Mijs inziens is dat ook het eigenlijke onderwerp, waar we met elkaar over door moeten praten.

Daarom was ik ook blij, dat er al vrij gauw reactie loskwam in de vorm van een ingezonden. Ds. L.J. Joesse, over wiens opmerkingen ik ook iets geschreven had, stuurde een uitvoerig weerwoord. Door een misverstand van mijn kant duurde het een tijd, voordat het geplaatst werd. Daarvoor mijn excuus aan de schrijver. Intussen lijkt het onderwerp me belangrijk genoeg om er alsnog op in te gaan. Om hem niet bij voorbaat in de rede te vallen, plaats ik zijn reactie hierbij volledig. Doordat het nogal een lang stuk is, blijft er wat weinig ruimte om er echt op in te gaan. Ik hoop daarom volgende week van mijn kant te reageren.

C.J. de Ruijter

'Om de bediening van de verzoening' door gemeente, ouderlingen dominee*

Onlangs werd gereageerd op hetgeen in de noordelijke kerkbode over 'de zegenende ouderling' geschreven was. Daarmee werd een discussie op gang gebracht over de plaats van het ambt in het midden van de gemeente. Het is de moeite waard daar verder op in te gaan.

Onder het kopje 'Wordt "Kampen" overbodig?', heb ik in ons plaatselijke kerkblaadje en in de noordelijke kerkbode het synodebesluit inzake de zegenende ouderling kritisch belicht. Prof. dr. C.J. de Ruijter¹ voelde aan dat dit kopje zo geformuleerd was om de aandacht op deze materie te vestigen. De ietwat uitdagende formulering wekte ook misverstand, dat geven we graag ruitelijk toe. 'Kampen' is tot op heden een zegen voor de kerken gebleken en het is onze bede dat dit zo zal blijven! We kunnen het ook omgekeerd formuleren: wordt 'Kampen' broodnodig voor de vorming van ouderlingen en andere gemeenteleden? Maar ook nu geen misverstand. Andere theologische faculteiten of instituten proberen allerlei (oudere en jongere) studenten aan te trekken om haar voortbestaan in verband met bezuinigingsoperaties veilig

te stellen. 'Kampen' behoeven we niet aan meer studenten te helpen, de docenten hebben werk genoeg. Juist naar gereformeerde theologie (en missiologie) is er (zeker vanuit het buitenland) veel vraag. Het is daarom te hopen, dat een gereformeerd missiologisch of toerustings-instituut spoedig van start kan gaan voor nadere toerusting van ouderlingen en evangelisten uit buitenlandse kerken, zoals bijv. in Papua New Guinea of Egypte, of voor ouderling-zendingswerkers onder aboriginals en Vietnamezen in Australië.

Maar 'Kampen' heeft alles te maken met de noodzaak dat predikanten naar 2 Tim. 2,2, als betrouwbare herders en leraars zullen gaan dienen in het midden van de kerken. Als predikant heb ik ondervonden hoe belangrijk het is om naast pedagogische en didactische vorming en onderwijservaring theologische instructie te hebben genoten.

Voor ouderlingen in onze kerken in Nederland worden gelukkig veel (gewaardeerde GVI-)cursussen georganiseerd. De vraag is hoever strekt de voorwaarde tot professionalisering van de ambtsdrager (zie 2 Tim. 2,2) nu ook de ouderling volmacht tot 'bediening der verzoening' kan worden toevertrouwd, nl. indien kerkeraden het synodebesluit volgen?

Trouwens, deze vraag is misschien te zeer onbeantwoord gebleven sinds ouderlingen (als preeklezers) in kerkdiensten voorgaan en steeds minder gebruik maken van formuliergebeden? Zijn er ook geen theologische garanties nodig voor de dienst der zelf-geformuleerde gebeden? Natuurlijk kan er zonder theologische opleiding (behalve oprecht) goed worden gebeden. Niet elk ambtelijk gebed vereist (!) een theologische voorbereiding en opleiding. Kortom, wanneer het gaat om de vraag of ook ouderlingen de verzoening (genade en vrede) van Christus Jezus aan de gemeente mogen bedienen, dan vergt dit nadere bespreking.

De synodale beslissing: een weg terug?

Terecht heeft prof. De Ruijter dit onderwerp niet geïsoleerd behandeld. Het toekennen van de bevoegdheid, of de volmacht, tot het opleggen van de zegen aan de gemeente, is inderdaad slechts een detail. De synode heeft het als een afgegrensde zaak behandeld, maar inhoudelijk gaat het om veel meer. Daarom heeft ook prof. De Ruijter diverse vragen belicht die met dit besluit nauw samenhangen. De nadruk wil ik daarbij leggen op het missionaire en internationale of oecumenische aspect dat hier evenzeer in geding is.

Eerst nog even de zaak zelf. Het synodebesluit betekent,

dat het onderscheid tussen predikant en ouderling tijdens kerkdiensten voor een deel wordt uitgewist: het verschil wordt minder zichtbaar en hoorbaar. Dit synodebesluit viel, omdat een nieuwe exegese omtrent 1 Tim. 5,17 werd gehanteerd. Het onderscheid is op grond van deze exegese van praktische, niet van principiële aard. De synode heeft daarmee een wissel omgelegd, zodat er gesproken kan worden over twee ambten (diaken en ouderling) in plaats van drie (diaken, ouderling en predikant). Daarover behoeven we, aldus De Ruijter, niet verontrust te zijn. Immers, de 'bediening der verzoening' is niet exclusief aan predikanten toevertrouwd, maar aan de gemeente. De bediening van Gods verzoening is in feite een brede zaak. Hoezeer prediking, doop en avondmaal de kern van deze bediening vormen, toch mogen we het begrip zelf niet versmallen alsof het exclusief aan het ambt, of aan één ambtsdrager moet worden toegeschreven. De synode geeft overigens duidelijk blijk dat zij wist wat zij besloot. Want in het synoderapport wordt verwezen naar Matth. 18 vers 40 en 2 Kor. 5,18-21. Maar dit beroep op de Schrift gaat ook De Ruijter te snel. Zelfs meent hij dat er sprake is van een theologische ommezwaai, wanneer in 2 Kor. 5 gelezen wordt dat de bediening van de verzoening aan de gemeente is toevertrouwd. De synode had op dit een bredere verantwoordelijkheid dienen te geven. Ook had de synode z.i. dienen aan te geven wat dit betekent voor prediking, doop en avondmaal. In twee opzichten passeert de synode een wissel. In de eerste plaats: het onderscheid tussen predikant en ouderling is voor een deel uitgewist; in de tweede plaats: er is een (synodale) beslissing genomen (nl. op grond van 2 Kor. 5), die onder ons nog nooit op deze wijze is verantwoord. De Ruijter juicht het toe, dat een principieel onderscheid tussen dominee en ouderling is teruggebracht tot een praktisch onderscheid. Daardoor wordt nog beter dan voorheen geaccentueerd dat de predikant een herder is onder de herders. Toch zegt hij tegelijk geen enkele inbreuk te willen maken op de (confessionele, liturgische en kerkordelijke) afspraak om drie ambten te onderscheiden. Mijn stelling is, dat dit onderscheid er als een confessioneel onderscheid ligt, en daar is de synode omheen gefietst.

De Ruijter is het dus met me eens, dat er een wissel is gepasseerd en dat deze met een reuzenzwaai is genomen. Hij veronderstelt dat het er mij om gaat terug te keren naar de wissel. Maar daar beginnen de vragen. Het gaat mij er in de discussie en in de kerkelijke besluitvorming wel om, terug te keren naar wat wij (ook omtrent de volmacht tot bediening der verzoening) belijden. Dat betekent voor mij niet dat er niets kan veranderen; misschien zijn onze belijdenisgeschriften, liturgische formulieren en kerkorde op dit punt aan verbetering toe.

Mijn bezwaar is vooral dit, dat het synodebesluit oorzaak kan worden daarvan, dat de kerkelijke praktijk op het onderhavige punt niet meer spoort met (en dus afwijkt van) hetgeen wij als gereformeerden belijden. Daarom, zo schreef ik eerder, moet Œ het synodale besluit worden

herzien, Œ onze belijdenis (en liturgische formulieren en kerkorde) gewijzigd worden. Er mag geen wildgroei ontstaan in deze zin, dat de praktijk een uitweg biedt om minder confessioneel te opereren.

De kern van de zaak

Het komt mij niet zo verwonderlijk voor, dat prof. De Ruijter reageerde op hetgeen ik in de noordelijke kerkbode schreef. Immers, al eerder handelde hij over hetgeen wij belijden in zondag 25 van de **Heid**. Cat. Terecht concludeert hij dat hier de kern ligt van deze zaak. Het gaat om wat onder ons genoemd wordt: de 'bediening der verzoening'. We voegen eraan toe, dat het ook gaat om wat wij belijden in zondag 31: de evangelieverkondiging (of bediening der verzoening) is een belangrijk genademiddel en een sleutel van het hemelrijk. Door deze **evangelieverkondiging** wordt het koninkrijk Gods ontsloten en gesloten. **Overigens** gaat het in vr. en antw. 85 H.C. (ik denk dan aan huisbezoeken) om een andere sleutel van Gods koninkrijk.

Hier zijn belangrijke vragen te stellen. Want hoort men niet naar het Woord Gods, dan maakt men zich schuldig (Joh. 16,8). Welnu, wanneer een br. of zr. (**niet-ambtsdrager**) de catechisatie verzorgt, is hier dan sprake van **evangelieverkondiging** als een genademiddel, waardoor de Heilige Geest het geloof van o.a. de jeugd der kerk wil werken in hun harten (zie Zondag 25) en hen schuldig verklaart, indien zij niet komen tot **geloofsgehoorzaamheid**? Of is daarvan alleen sprake indien de predikant of een ouderling (dus ambtelijk) de catechese verzorgt?

Mag ik een voorbeeld geven? Als burgers mogen we onze medeburgers aanspreken op het naleven van de Nederlandse wet. Stel dat iemand een ander overlast bezorgt en hij wordt daarop door zijn medeburger aangesproken, dan maakt het verschil wie hem aanspreekt. Spreekt een burger (bijv. een **arts**) zijn medeburger aan, dan is dat anders dan wanneer de lastpost door een politieagent (uit hoofde van diens functie) wordt aangesproken. In het laatste geval kan de bewuste persoon het gesproken woord zeker niet meer naast zich neerleggen. Welnu, wanneer een gemeentelid een buitenstaander vanuit het evangelie aanspreekt, hanteert deze dan de evangelieverkondiging als een sleutel van Gods **koninkrijk**? Of is daarvan alleen sprake wanneer de ambtsdrager het evangelie verwoordt? Als een zendingswerker uit hoofde van zijn instructie of roeping catechiseert, wordt daardoor de toehoorder dan niet zwaarder schuldig gesteld om te geloven? Prof. De Ruijter begrijpt terecht uit mijn schrijven, dat ik deze volmacht tot bediening der verzoening vooral wil leggen bij de predikant. De predikant spreekt immers uit hoofde van zijn ambt en dat geeft het spreken een meerwaarde. Dit heeft niets van doen met klerikaal denken.

Het gaat mij om de roeping waarmee iemand geroepen wordt. Die roeping of volmacht functioneert in iemands optreden. We kunnen zeggen, sinds 1836 (de synode van Amsterdam) wordt deze bediening van Woord en sacramenten niet aan de ouderling-oefenaar, maar aan de **pre-**

dikant toevertrouwd. Het komt mij voor, dat De Ruijter iets te gemakkelijk over de kerkgeschiedenis heengaait. In de zeventiende eeuw gaf bijv. het Friese kerkvolk, voorkeur aan het beroepen van een door ervaring geschoolde predikant, terwijl Friese kerkeraden in de uitgebrachte beroepen voorkeur toonden voor academisch gevormde **predikanten**.² In tegenstelling tot Amsterdam, wilden de Zeeuwen destijds alleen academisch gevormde predikanten naar Oost- en West-Indië **zenden**.³ Met art. 8 K.O. gaan onze kerken ook nu nog spaarzaam om. Het Ommer synodebesluit betekent gewoon weer een stap terug. Maar er was al een historische keus gemaakt. In ieder geval beperken de bevestigingsformulieren de bediening der verzoening (dus ook het zegenen), tot de taak van de (ook: missionaire) dienaren des **Woords** (vgl. Kerkboek, blz. 541 en 551). Zij hebben de volmacht tot deze bediening en stellen door prediking en onderricht (o.a.) schuldig degenen die niet tot geloofsgehoorzaamheid komen. Naar het gepredikte Woord zal men geoordeeld worden (Zondag 31, vr. en antw. 84). De instructies voor (ouderling-) **zendingswerkers** lopen daar wat merkwaardig tussendoor, zoals we bijv. met zendingswerker P. 't Hart (voor aboriginals) in Australië hebben **gemerkt**.⁴ Zij mogen soms **wèl** preken, maar niet zegenen en geen sacramenten bedienen.

Geschreven en gepredikte Woord Gods

In zijn Dogmatiek, beperkt J.A. Heyns⁵ zich bij de behandeling van de genademiddelen tot o.a. het geschreven en gepredikte Woord. Hij erkent, dat er een veelvoud aan vormen bestaat, waardoor het heil Gods wordt beleefd en de genade Gods wordt meegedeeld aan mensen. Maar al die vormen beschouwt hij nog niet als genademiddelen. Twee slechts, namelijk het Woord en de sacramenten, aanvaardt hij als zodanig. In de Westminster catechismus wordt gezegd, dat er drie genademiddelen zijn: Woord, sacramenten en gebed.

Nu is er veel dat God gebruiken kan om zijn doel met ons te bereiken, zoals de opvoeding door godvrezende ouders, het christelijk onderwijs, de catechese, de **bijbelstudiekring**, het woord en de invloed van gelovigen en de invloed van de kerkelijke gemeenschap (o.a. de daad of **diakonie** der gelovigen). Dat gaat gepaard met gebed. Maar indien wij vragen naar de middelen waardoor God naar zijn belofte het levend geloof, het vast vertrouwen, de vrede van het geweten, de kinderlijke gehoorzaamheid en de roem in God in ons wil werken en versterken – zo concluderen we gaarne met J. van Genderen⁶ – dan hebben we te maken met het Woord en de sacramenten. Van Genderen bespreekt dan ook in dit verband (de bediening der verzoening) het ambtelijk gepredikte Woord, meer dan het geschreven Woord Gods. We gaan naar de kerk om door het **gepredikte** Woord het heil Gods, de verlossing in Christus Jezus, te ontvangen. Daarvoor ga je niet naar je ouders, naar de **diakonie** of de christelijke of gereformeerde school. Het heil Gods is aan de gemeente gegeven.

Maar misschien moet er toch meer gezegd worden over het geschreven Woord. Is het Woord Gods niet ambtelijk ons door profeten en apostelen gegeven? Kun je zeggen dat wanneer een gemeentelid vanuit het evangelie buitenstaanders aanspreekt, dat hij het Woord bedient en zo de sleutel van Gods koninkrijk hanteert, omdat hij het ambtelijke woord van apostelen en profeten verlevendigt? Ook het apostelambt komt daarmee toch weer tot leven? Op grond daarvan zal toch de wereld geoordeeld worden? En is het gesproken woord niet een genademiddel indien er gewerkt wordt met het ambtelijk geschreven Woord Gods? We denken hier aan Antonius Walaeus en **hetgeen** Fr. Junius⁷ schreef over de aard en **funktie** van het geschreven Woord. Misschien zwijgen gereformeerde dogmatiek-boeken hierover inderdaad te snel.

Mag het ietsje meer (aan volmacht) zijn?

Tot op heden werd de volmacht (!) tot bediening der verzoening niet aan allen gegeven. Het werd door Christus Jezus zeker gegeven aan heel de gemeente. Maar in het geding is dat de gemeente deze dienst opdraagt (de volmacht overdraagt) aan de predikanten bij hun bevestiging. Spreken zij ambtelijk, dan spreken zij in naam van Jezus Christus, middels de gemeente. Dit betekent in het geheel niet dat het per definitie exclusief aan predikanten toekomt. Ook aan zendingswerkers op het zendingsveld is het gegeven om het evangelie te verkondigen. Het hangt van de instructie of roeping af. Maar het ambt is geen **funktie** van de gemeente, het ambt komt op uit het geschreven Woord Gods. Het gaat ons dan ook om de erkenning van datgene waartoe predikanten door Christus Jezus geroepen worden. Ouderlingen zijn blijkens hun instructie of bevestigingsformulier niet tot de bediening der verzoening geroepen. Juist op dit punt heeft de synode te snel een besluit genomen. Ook ds. B. Luiten trekt in zijn weerwoord te snel een lijn van de apostelen naar de gemeente. De reformatoren hebben meer gezegd over de verhouding van de apostelen en de gemeente met betrekking tot de plaats van het ambt dan hij aangeeft. Walaeus noemde de herders der gemeente zelfs onbekommerd de opvolgers van de apostelen. En dat had te maken met wat de reformator Bucer over het herdersambt had geschreven.

De discussie over de eenheid (herder) en het onderscheid (leraar) in taken wordt m.i. onzuiver, wanneer de daarbij veronderstelde afstand tussen gemeente en ambtsdragers betrokken wordt. Zolang er bij de gemeentelieden liefde (uit het geloof geboren!) bestaat voor het ambt, behoeft niemand bang te zijn voor vervreemding tussen ouderling, predikant en gemeente. Maar dat is een ander onderwerp.

Het gaat nu om de erkenning van het onderscheid in gaven. Niet alleen is hier 1 Tim. 5,17 (overigens ook Ef. 4,11) van belang. De gave van omdenken, leren is een andere dan die van weiden (1 Kor. 12). Onderscheid in gaven mag best leiden (in het NT waren de ambten voor apostel, evangelist en oudste ook dynamisch) tot verschil

in functies, zonder dat men daar roomse gedachten of superioriteitsgevoelens bij heeft of krijgt. Maar het lijkt me wel echt merkwaardig worden, wanneer een zendingswerker(ouderling) wel de bevoegdheid krijgt tot prediking (bediening der verzoening) en nu evt. ook tot het opleggen van Gods zegen, zonder de bevoegdheid te verkrijgen tot het bedienen van de sacramenten. Het verschijnsel van de (zendeling)dominee die op sacraments-toernee gaat in het gebied van de evangelist of zendingswerker, is niet denkbeeldig maar wel verwerpelijk. Trouwens, voorgangers in buitenlandse kerken accepteren we vaak gemakkelijk, ook al hebben ze nauwelijks, of slechts een spoedcursus, theologische vorming genoten. 'Kampen' is echter geen Nederlands luxe-verschijnsel, en zeker broodnodig voor as. predikanten. Het zou naar buitenlandse kerken toe een duidelijk signaal zijn, indien we vasthouden aan de confessioneel geïnspireerde praktijk, dat er theologische garanties nodig zijn voor elke vorm van de bediening der verzoening.

L.J. Joesse

* Het kopje is ontleend aan: A.N. Hendriks, *Om de bediening van de Geest, Kampen 1983* (zie het achtste hoofdstukje).

¹ Ref. 69, nrs. 4-7.

² J.J. Kalma, *Een Kerk in opbouw, classisboek Sneek 1583-1624*, Leeuwarden 1978; Id. *Een Kerk onder toezicht, Friese Synodeverslagen 1621-1650*, Leeuwarden 1987.

³ L.J. Joesse, *Scoone dingen zijn swaere dingen*, Leiden 1992, 267.

⁴ Syn. Acta 1972, Free Ref. Church Australia, art. 34, blz. 17 sub 2.

⁵ J.A. Heyns, Pretoria 1978, 334.

⁶ J. van Genderen en W.H. Velema, *Beknopte Gereformeerde Dogmatiek*, Kampen 1992, 682.

⁷ L.J. Joesse, *Scoone dingen*, 140 en 158.

DRIESTARREN

** Dicht-getimmerd?

Op sommige lezers, zo hoorde ik, hebben mijn artikelen rond (kort gezegd) 'het Schriftgezag in Groningen' de indruk gemaakt, dat ik de deur voor vragen en kritiek van studenten dichtgooide. Men legt dan een verband met andere soortgelijke ervaringen in onze kring: als je moeilijke en kritische vragen stelt, dan word je direct teruggeduwd en je 'hok' wordt dichtgetimmerd met een aantal stevige gereformeerde uitspraken.

Ik kan me die reactie wel een beetje voorstellen. Daarom wil ik graag nog eens een element accentueren dat in mijn artikelen steeds expliciet is genoemd, maar dat misschien voor een deel van de lezers wat achter andere elementen is verdwenen. Het is dit: in onze tijd moeten we beslist allerlei vragen, ook over het Schriftgezag, over 'historiciteit', over 'onfeilbaarheid', over inspiratie, niet uit de weg gaan.

En dan bedoelde ik met 'uit de weg gaan' *niet*: kom maar op, en dan zullen wij stoere gereformeerde theologen de vragenstellers wel eens even de oren wassen met een paar antwoorden, die we allang in onze achterzak hebben. Nee, ik bedoelde werkelijk: zorgvuldig samen naar antwoorden zoeken, die *naar twee kanten recht doen*.

Recht doen aan *de vragenstellers*, door adequaat op hun vragen in te gaan, voor vandaag, voor onze situatie, voor onze probleemstellingen, binnen onze horizon.

En recht doen aan *de heilige Schrift* door zo goed mogelijk daaruit te verstaan, wat de wil en de bedoeling van de Here is, in aansluiting bij vorige generaties, maar als het nodig is daar ook van afwijkend of er tegenin.

Niet dichttimmeren, maar doorpraten dus! Met wat ik over de Groningen-verhalen schreef wilde ik het hinderlijk struikgewas van media-lawaai, karikatuur-tekening en beeldenstorm-sfeer wat weggappen. Het kapmes maakte wellicht hier en daar een wat scherp geluid. Maar laten de lezers van mij aannemen, dat ik er serieuze ruimte voor studie en gesprek mee wilde helpen creëren. Dat zal wat mij betreft ook in het programma van *De Reformatie* een hoge prioriteit krijgen.

Open deuren dus. En niks geen dicht-getimmer!

** 'Zo zijn studenten nu eenmaal'

Iemand zei: we moeten ons niet zo veel zorgen maken over de discussies onder onze studenten. Zoiets hoort typisch bij het student zijn, bij die fase van hun leven. Studenten hebben nu eenmaal behoefte om oude waarheden opnieuw te overwegen en om te kritiseren en te experimenteren. Ze doen daarbij vaak allerlei sterke uitspraken. Maar later komt het eigenlijk altijd wel op z'n pootjes terecht.

In deze benadering zit een goede nuchterheid. En ze bevat ook een waarheids-element. Toch zou ik dit niet graag als richtlijn voor onze reacties op studenten-kritiek willen nemen. Je doet m.i. daarmee de studenten onrecht. Het zijn wel jonge mensen. Maar ze zijn toch voor ons in de gemeenschap der heiligen serieuze gesprekspartners. En van heel wat jongeren in de kerken merk ik, dat ze gelovig, eerlijk en betrokken met de dingen bezig willen zijn. Niet minder dan ouderen. Ook in hun kritiek.

Er zijn bovendien in de kerkgeschiedenis heel wat mensen geweest die al op jonge leeftijd door verandering van inzicht sleutelfiguren werden in een reformatische beweging. Jonge mensen kunnen – als God het geeft – een bepaalde scherpheid van denken hebben, een zuiverheid in het aanvoelen van dingen, een neiging tot doorvragen, die ik niet graag zo maar naar het 'speelveldje voor onze recalcitrante jeugd' zou willen verwijzen. Eigenschappen die integendeel juist gemobiliseerd kunnen worden in het doordenken van lastige vragen.

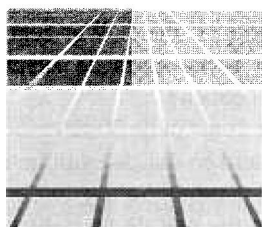
Jaren geleden heb ik eens een paar artikelen geschreven over een stuk gereformeerde studenten-geschiedenis in de jaren 1914-1948. Toen viel het me op, hoe dikwijls ontwikkelingen in het denken van de studenten de voorboden

waren van veranderingen in de kerken. En het viel ook op, dat spraakmakende studenten (J.J. Buskes, C. Veenhof, J. Kamphuis) een visie hadden, die ze later wezenlijk steeds hebben volgehouden. Er is tussen de opvattingen en vooral de denkhouding die een student heeft en zijn latere visie en standpunt meer continuïteit dan breuk. En dat heeft ook voor de kerken op langere termijn z'n betekenis. Daarom zou ik zeggen: laten we maar werk maken van de vragen van onze studenten. Als het hun vragen zijn, dan zijn het gewoon ook onze vragen. Zo werkt dat als je elkaar tegenkomt in de éne gemeenschap van de heiligen onder het éne Hoofd Christus!

M. te Velde

Diaconaat met perspectief

Het boek 'Diaconaat met perspectief' is een uiterst praktisch leer-en werkboek over diaconaat. Het biedt diakenen een keur aan instrumenten, methoden en concrete voorbeelden waarmee ze direct aan de slag kunnen om het diaconaat inhoud te geven.

De auteur besteedt o.a. aandacht aan: het werkterrein van diakenen; de organisatie van het diakonale werk; het werken met beleidsplannen en projecten. Bovendien worden veel praktische tips voor de communicatie met de gemeente gegeven, die zeer effectief zijn. De behandelde stof is zodanig dat niet alleen diakenen er hun voordeel mee kunnen doen, maar ook de overige ambtsdragers.

196 pagina's, geb., *geïll.*, f 29,75

Verkrijgbaar bij de boekhandel

Oosterbaan ■ Le Cointre B.V.

Postbus 25 – 4460 AA Goes – Telefoon 01100-15591

Vul deze bon in en stuur deze zonder postzegel in een open envelop aan:
Uitgeverij Oosterbaan & Le Cointre B.V., Antwoordnummer 10,4460 VB Goes

- Stuur mij ex. van Diaconaat met perspectief van M. Assink (f 29,75 excl. verzendkosten).

Naam:

Adres:

Postcode:

Woonplaats

Telefoon:

VIJF MODERNE NEDERLANDSE REALISTEN

In de vaste collecties van diverse Nederlandse musea bevinden zich schilderijen uit de eerste helft van deze eeuw, die niet direct als moderne kunst, maar meer als realisme kunnen worden aangeduid. Met name het Gemeentemuseum te Arnhem heeft zich op dit terrein gespecialiseerd. Dit artikel geeft een introductie op deze 'magisch realisten'.

Zien wat we willen

Sinds het eind van de achttiende eeuw is het christelijk karakter van de Europese cultuur steeds meer aangetast. Ook de kunst, als weerspiegeling daarvan, en de rol van de kunstenaar is sterk veranderd.

In de negentiende eeuw ontstaan er vele twistpunten. Bijvoorbeeld tussen de school van Johannes Brahms en Richard Wagner. Tussen de traditionele academische salonkunst en de Realisten en Impressionisten. In Engeland ontstaat de Arts-and-Crafts beweging als reactie op de industrialisatie, en de Pre-Raphaelieten wenden zich tot de late middeleeuwen voor inspiratie. De fragmentatie nam steeds meer toe.

Het gebruik van kunst was algemeen aanvaard en gevarieerd, maar is steeds meer persoonlijk geworden. Was vroeger de kunstenaar woordvoerder voor een verenigde samenleving, nu is hij een wetenschapper en onderzoeker geworden, een vertolker van het menselijk bestaan. Kunst is per definitie voor een publiek bestemd, maar het lijkt wel alsof dat steeds beperkter wordt. Er is steeds nieuwe uitleg nodig. (Wij maken hier een onderscheid tussen de schone kunsten en kunstnijverheid. Het laatste is toegepast en heeft als hoofddoel te versieren). Vroeger waren de boodschap en de gebruikte symbolen gemeengoed. Nu is het nodig ingewijd te worden in de christelijke cultuur en symboliek en moeten wij de Griekse en Romeinse wereld opnieuw leren kennen. Ook moeten wij nu de taal van iedere kunstenaar leren om zijn werk te verstaan, voor zover hij zich láát begrijpen. Veel nieuw werk moeten wij zelf ontcijferen. Wij worden zelf kunstenaars, vertalers van de werken die de makers ons voorzetten. Kunst is een spiegel geworden van onze eigen geestelijke gesteldheid. We mogen zien wat we willen. De kunstenaar wil ons nieuwe gedachten laten denken, hij wil ons verrijken, misschien ons leven wel veranderen. Kunst is een uitdaging of een confrontatie. Goed werk laat ons niet on-aangedaan.

Realisme

De ontwikkeling van het realisme in Europa kwam op gang met de Renaissance. De zichtbare werkelijkheid werd afgebeeld met steeds minder stilering. Men ging het perspectief beheersen en bekeek de wereld vanuit één punt. Tijd en ruimte werden afgemeten door de mens. De gouden hemelen in de altaren veranderden in stralend blauw. De schilderkunst was een spiegel van het leven geworden. Dit is schitterend te zien in 'De huwelijksbelofte van de heer Arnolfini', geschilderd door Jan van Eyck in 1434. Achter het echtpaar hangt een bolle spiegel waarin de ceremonie met de twee getuigen weerkaatst. Een beter symbool voor de ruimte is niet denkbaar. Maar de tijd, de ruimte en de objecten zijn nog heilig en vol betekenis. Alles in het schilderij is symbool of metafoor.

Realisme heeft iets te maken met het klassiek logisch denken, geërfd van de klassieke oudheid. Wat zegt het over onze tijd waarin zoveel kunstenaars de zichtbare werkelijkheid vaarwel gezegd hebben?

Als we de geschiedenis van de kunst in de 20ste eeuw bestuderen, zijn we geneigd te denken dat de evolutie naar de abstracte kunst het enige is dat van belang is. Er zijn ook altijd kunstenaars geweest die niet de formalistische of filosofische consequenties getrokken hebben om het zichtbare los te laten. Zij hechtten groot belang aan het zichtbare. Zij bedienden zich van het zichtbare om het onzichtbare te tonen.

De term *realisme* en zijn vele variaties (zoals sur-, magisch, hyper-, nieuw, foto-, enz.) is nagenoeg onbruikbaar geworden. Ze wordt door kunsthistorici gehanteerd om wegwijs te worden, maar eigenlijk moeten we iedere schilder apart benaderen.

De belangrijkste Nederlandse realisten uit de eerste helft van deze eeuw zijn: Raoul Hynkes, Dick Ket, Pijke Koch, Wim Schumacher en Carel Willink. Zij hebben, zoals alle goede kunstenaars, een ontwikkeling doorgemaakt. Hun stijl evolueerde veelal van een laat-impressionisme, via wat experimenten met abstracte ideeën, naar een helder, goed doorwerkt realisme. Al kenden ze elkaar, men kan niet van school- of groepsvorming spreken.

In de dingen jezelf weergeven

In het algemeen kan men zeggen dat deze schilders achter het zichtbare een hogere werkelijkheid zagen. Jan Mankes (1889-1920) – een schilder die overigens nauwelijks bij deze groep thuis hoort – formuleerde het zo: 'Ik moet immers de eenvoudigste roos als een orchidee, ja als een koninkrijk kunnen zien, 't eenvoudigste portret als een wereld' (22 mei 1913). Mankes is iets ouder dan de bo-

vengenoemde kunstenaars. Hij leed aan tuberculose en is jong gestorven. Zijn werk is klein van formaat en toont een verstilde, mysterieuze verfijning die uniek is. 'Mijn bedoeling is', zo schreef hij, 'me veel eigen te maken, dingen zolang te tekenen, te schilderen, te bekijken dat je ze in werkelijke zin "droomen" kunt. Dan zijn ze een werkelijk bezit van je verwoorden en met het weergeven van die dingen zal je dan helemaal als vanzelf, jezelf kunnen weergeven' (3 mei 1914).

Hoe dieper een kunstenaar met een beeld doorwerkt hoe meer hij de lagen van betekenis ontdekt, en hopelijk voor anderen onthult. Kunst maken en bekijken is een van de manieren waardoor wij betekenis geven aan ons leven. Kunstenaars verfraaien het leven, maar belangrijker is dat zij ons beelden geven waar wij mee kunnen leven, om na te denken over het leven. Zij laten het gewijde zien van het gewone. Hoe wij met beelden leven bepaalt welke kunst wij in onze omgeving willen hebben. De beeldende kunst, al was er altijd wel een sterk poëtisch en decoratief element, was vroeger hoofdzakelijk propagandistisch. Een altaar droeg een boodschap uit van de kerk, een praalgraf of portret verheerlijkte de vorst. Dit is niet meer zo, het bespiegelt en stelt vragen.

Dick Ket stierf in 1940, 38 jaar oud, aan een hartkwaal. Zijn ziekte tekende zijn levensvisie en zijn werk. Steeds meer binnenshuis levend lag het voor de hand om stillevens te schilderen. Met een genadeloze Hollandse eerlijkheid bekeek hij zijn directe omgeving en zijn eigen gelaat in de spiegel. Voor hem was deze microkosmos een afbeelding van een makrokosmos. Hij hanteerde een complex van ideeën en symbolen die hij met **weinigen** deelde. Voor hem is de Nederlandse schilderkunst van de 15e

eeuw een voorbeeld, maar deze 'martelaar van het **marthaar**' wilde toch ook decoratief en eigentijds werk maken. Hij gebruikte moderne affiches van **Cassandre** en ook experimenteerde hij met het perspectief. Zo kijkt hij soms neer op zijn stillevens, met het gevolg dat we even moeten zoeken naar ons standpunt. De ondergrond wordt dan achtergrond, de ruimte zeer ondiep en we zitten boven op de voorwerpen. In het schilderij 'Drie broodjes en twee eieren' is dat goed te zien. Het is een briljant spel van lijnen en ronde vormen. Het oog glijdt de compositie door als een biljartbal op zoek naar rust. Hoeveel moeten van deze broodjes eten? Men raakt er niet op uitgekeken. Ket nam zijn werk zeer ernstig op. Hij zag de wereld verdeeld in twee helften, die van het 'zijn' en het 'niet-zijn', de 'vita activa' tegenover het 'vita contemplativa'. Omdat hij vond dat hij niet aan dat 'echte' leven deelnam, vond hij troost in zijn schilderkunstige bijdrage aan het culturele geestelijk leven. Hij noemde zijn stijl nieuw-realisme. Net als **Mankes** zag hij betekenis in de gewone dingen. Door ze gewoon te zien bracht hij het gewijde naar voren. Voor hem waren kunstenaars (in brede zin) geroepen apostelen om het hogere te brengen. Met schrijvers en musici horen zij bij hen die 'niet-zijn'. Hun taak is het, de wereld te verrijken met geestelijk erfgoed.

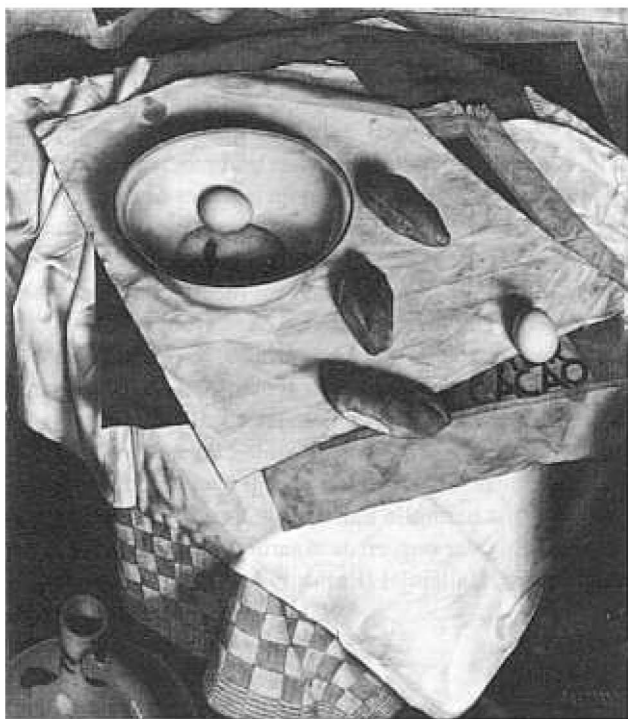
Fantasie en symboliek

Raoul Hynkes (Brussel 1893-Blaricum 1973) maakte gebruik van de oude symbolen van dood en vergankelijkheid, zoals dode dieren, schedels, gedroogde bladeren en vervallen metselwerk. Geroeste spijkers en hamers verwijzen waarschijnlijk naar Golgotha. Badend in een zacht, luguber licht van een andere tijd en werkelijkheid zijn zij eigenlijk maar voor één uitleg vatbaar. Naast Dick Ket lijken Hynkes' werken ongenueanceerd en clichématig. Toch hebben ze iets moderns in hun lege zwijgzaamheid.

Een andere schilder die wat ongenueanceerd met zijn verf omging, was **Carel Willink** (Amsterdam 1900-1983). Voor de oorlog heeft hij sterke stukken gemaakt. Zij waren complex en goed doorwerkt. Hij ging uit van een idee, een fantasie waar naar hij een schilderij maakte. Net als Raoul Hynkes was hij niet geïnteresseerd in het ontdekken van een hogere betekenis in de verschijning der dingen en in de oneindige complexiteit van het zien. Een clichématige verfbehandeling was toen al zichtbaar en draagt bij tot eenzijdigheden oppervlakkigheid.

Zijn latere werk (van na de oorlog) is erg vervelend door zijn gewilde tegenstellingen: vreemde dieren zijn op een verwoeste aarde neergezet in onheilspellend licht. Overdreven drama, atmosfeerloze licht, ongenueanceerd kleuren verfgbruik dragen er toe bij dat hij wat naïeve, niet overtuigende beelden heeft nagelaten. De hardheid is ontegenzeggelijk modern maar zijn wereld is niet de onze, hoogstens een droom of visioen.

De veel meer 'gentleman schilder' Pijke Koch (1901-1991 Utrecht) heeft zijn ideeën over realisme op schrift gesteld. Hij zegt:

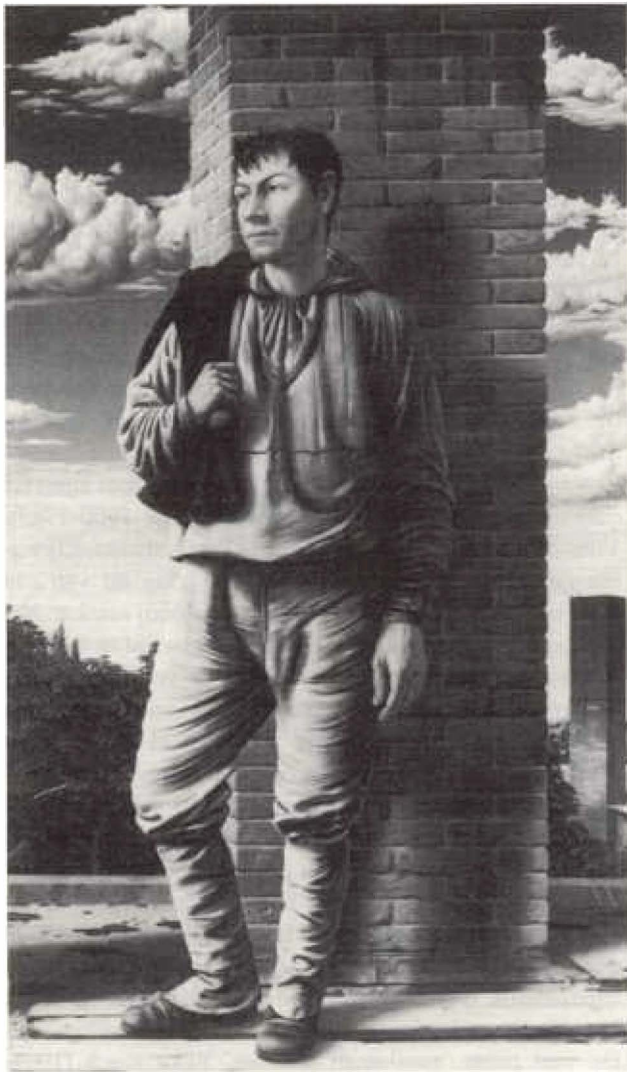

Dick Ket, 'Drie broodjes en twee eieren', Haags Gemeentemuseum.

'Het magisch realisme bedient zich van voorstellingen, die wel mogelijk, maar niet waarschijnlijk zijn; het surrealisme daarentegen van onmogelijke, onbestaande of onbestaanbare situaties. Tussen het apert onmogelijke en het onwaarschijnlijke ligt de wereld van surrealisten en magisch-realisten.'

Hij stopte in 1927 zijn rechtenstudie om met volle overgave te gaan schilderen. In hoog tempo maakte hij zich meester van de oude schildertechnieken. Koch verdiepte zich in de schaduwaspecten van het leven: Naast allegorieën en portretten hadden ook vrouwen van lichte zeden, de wereld van de kermis en mensen aan de rand van de samenleving waar het leven verhevigd beleefd wordt, zijn belangstelling. Hij heeft gekeken waar wij meestal niet kijken. Hij laat ons zien hoe wonderbaarlijk en diep echt het leven buiten de nette burgerij kan zijn. Hij preekt nooit. Hij laat iets zien in verhoogde concentratie waardoor sterke iconen ontstaan die wij nooit vergeten.

Het schilderij hierbij afgebeeld is zijn 'Staande schoorsteenveger II', uit 1944. Het is helder en zuiver **geschilderd**,

Pijske Koch, 'Staande schoorsteenveger II', 1944, Haags Gemeentemuseum.

derd, en hij heeft een St. Sebastiaan van Andrea Mantegna uit 1459 (nu in Wenen) als voorbeeld gebruikt. In Utrecht woonden twee Italiaanse families die schoorsteenvegers waren. Hij had medelijden met hen. Hij zag ze als martelaars, slachtoffers van het ongezonde werk: ze stierven jong aan longkanker. Boven op de huizen kijkend, tussen de schoorstenen, gekleed in zijn uniform staat de figuur te mediteren over het bestaan, als een moderne heilige. Het schilderij is net zo fijn geschilderd als een 15e-eeuwse Vlaamse meester, compleet met een vergezicht over stad en land.

Wim Schumacher (1894-1986) is ook vanuit een **cubistisch-achtige** stijl geëvolueerd naar een zeer eigen realistische vormgeving. Hij kijkt naar de wereld door blauwgrijze mistvlagen. Hij maakte stillevens, portretten, landschappen en stadsgezichten. Hynckes, Koch en Wil-link worden 'magisch-realist' genoemd, daarnaast is Schumacher 'geen schilder van een andere werkelijkheid maar van een waarheid achter de ontkende realiteit'.

Woorden, zo veel woorden, van mensen die proberen te begrijpen wat een schilder heeft gemaakt. Maar het blijft een geheim. Wij hebben in Europa een ongeëvenaarde schildertraditie. Iedere generatie doet het weer wat anders. Zo kunnen wij iets van de cultuur en denkwereld van die mensen te weten komen.

Heeft iedere eeuw een andere werkelijkheid? Heeft nu iedere kunstenaar een andere werkelijkheid? Wat is waarheid? Heeft Picasso (die nooit puur abstract is geworden) een andere werkelijkheid als Jan van Eyck?

Loven en genieten

Een schilder tovert als hij een beeld maakt. Hij weet zelf niet de volle strekking van zijn werk. Al onze pogingen tot communicatie zijn jammerlijk beperkt. Wij kunnen misschien mopperen over de ontoegankelijkheid van veel abstracte kunst, maar wij zien hier dat realistische schilders ook niet allemaal gelijk of makkelijk begrijpbaar zijn. Liever zouden we beter ons best moeten doen als we moeilijk werk tegenkomen en de taal niet begrijpen. Misschien moeten we genieten van de veelheid aan stemmen. (Het is jammer dat de kunst-commerce het beeld zo troebel maakt. Als eens geld geen rol meer speelt dan wordt het anders). Het leven is te goed en te groot om niet uitgedaagd te worden, verlicht en verblijd, bevrijd, getroost en verdiept, opgewonden en tot tranen toe ontroerd, vertederd, geïntrigeerd, geërgerd, verwarmd, opgetild en voorgoed ten goede veranderd te worden door de vele kunstenaars in onze samenleving: Looft den **Heere!** alle heidenen, prijst hem alle natiën; want zijn goedertierenheid is geweldig over ons, en de waarheid des **Heeren** is in der eeuwigheid. Halleluja! (Psalm 117).

Henry Jelsma

Henry Jelsma studeerde beeldende vorming en kunstgeschiedenis in Canada en Nederland (RU Leiden). Hij is nu docent tekenen aan de School voor Gereformeerd Voortgezet Onderwijs te Rijswijk ZH. Daarnaast is hij werkzaam als vrij kunstenaar.

MOETEN DE GEREFORMEERDE KERKEN VERANDEREN?

De vrijgemaakte Gereformeerde Kerken in Nederland kennen een overwaardering van de leer en van de daad. Gevolg daarvan is, dat het persoonlijk geloof en de gemeenschap niet voldoende tot hun recht komen. Aldus de mening van dr. M.J. Verkerk. Hij ziet spanningen optreden ten gevolge van deze onevenwichtigheid in ons kerkelijk en geloofsleven. Kan het gebouw van onze kerkelijke en organisatorische structuren deze spanningen wel aan? Naar zijn mening zijn een heroriëntatie en een forse aanpassing van de koers nodig. Kleine aanpassingen zijn niet voldoende; er is behoefte aan veranderingen met fundamenteel karakter. Hij hoopt dat we in een discussie hierover, komen tot een nieuw breed draagvlak. In die discussie mag de gereformeerde traditie best kritisch bevraagd worden. Want de gereformeerde traditie kan de huidige vragen en discussies best aan.

Gereformeerd geloven vandaag

Ik ben het van harte eens met de laatste opmerking: het gereformeerde geloven is niet uit de tijd, maar kan ook op de drempel naar de eenentwintigste eeuw nog uitstekend functioneren. Bij gereformeerde mensen die volop in hun tijd staan, niet op een eiland leven, maar op allerlei manieren taken vernemen die God van hen vraagt, op de plaats en in de omstandigheden waarin Hij hen zet. De tijd en de omstandigheden vragen niet om verwatering en veralgemening van ons geloof, maar om een dienen van God met hart en ziel, persoonlijk en gemeenschappelijk, met woord en daad. In verbondenheid met Christus en daarom ook in gebondenheid aan Woord en kerk.

Met de gegeven diagnose van het gereformeerde leven, stem ik niet in. En daarom ook niet met de aanbevolen remedie, die voorschrijft dat we meer accenten moeten leggen op het persoonlijke en op de gemeenschap. Het is

trouwens te zwak uitgedrukt, dat het alleen maar om andere accenten zou gaan. Een andere wijze van denken, voelen en geloven wordt ons aangeprezen, die om een fundamentele verandering en forse aanpassing zou vragen.

De Gereformeerde Kerken hebben de leer altijd in hoge waarde gelaten. En dat niet omdat we in de cultuur van West-Europa het verstandelijke lange tijd overwaardeerden. Maar omdat de leer van de kerk de leer is van onze Heer. De leer die dwalingen afweert en daardoor ruimte schept voor het ware geloof in allerlei schakeringen en groeiende ontplooiing. De leer van de kerk is niet een stuk dorre theorie en nog minder een ideologie, een systeem dat een uitputtende verklaring van alles geeft en daarin iets beklemmends heeft. De leer van de kerk is de leer van het geloof, dat ongedachte breedte en lengte, hoogte en diepte kent en daarom steeds weer verwondering oproept. De leer geeft ons zicht op Gods waarheid waarvoor je warm kunt lopen. Zo is de leer van de kerk ook kader voor onze persoonlijke geloofsontplooiing en cement van de onderlinge gemeenschap van de gelovigen.

de leer: kader voor het persoonlijk geloof en cement voor de gemeenschap

Daarom moeten we niet de kant uit van minder nadruk op de leer. Ook in veranderende omstandigheden zullen de Gereformeerde Kerken gereformeerd blijven als zij de leer van Christus in hoge waarde laten. En een juist zicht op de betekenis en de waarde van de leer, kan ons ook een goede visie op de plaats van het persoonlijke en van de gemeenschap geven.

De gemeenschap

Als we spreken over de gemeenschap in de kerk, gaat het allereerst over de gemeenschap die we met Christus hebben. We zijn geroepen tot gemeenschap met Jezus Christus, onze Heer. Die gemeenschap houdt in: gemeenschap van Geest. En zo komt ook onderlinge geestelijke gemeenschap tot stand, gemeenschap van geloof. Dat bindt samen, dat schept band, dat schept eenheid. En waar de eenheid van geloof gaat ontbreken, komt ook de kerkelijke gemeenschap onder spanning te staan.

Gaan de Gereformeerde Kerken zorgvuldig om met die

gemeenschap? Of is de eensgezindheid in de leer voor onze beleving zo belangrijk, dat we anderen te snel afschrijven en de band met hen verbreken? Streven we daarin niet teveel naar het volmaakte dat we in deze bedeling toch niet zullen bereiken? Moeten we niet beter leren omgaan met het onvolkomene? Was het niet Calvijn die zei, dat in ieders geloof wel wolkjes waren die het heldere zicht belemmerden?

Bij elke Avondmaalsviering belijden wij allen dat wij geen volkomen geloof hebben. En voor elke Avondmaalsviering komt ook weer de vraag op, of wij wel naar de tafel van de Heer kunnen gaan. En de kerkeraad staat voor de vraag, of de zonden en slapheden van de gemeentelieden reden zijn om hen af te houden van deze **gemeenschaps**viering met Christus. Wij beseffen dan heel best hoeveel geduld Christus heeft met het onvolkomene in ons leven, persoonlijk en gemeenschappelijk. En op de huisbezoeken wordt best het een en ander in denken en doen geconstateerd, dat gebrekkig en miserabel en af te wijzen is. Maar, lettend op het geduld van Christus, hakken we toch niet maar even snel knopen door? Er wordt lang en vaak gepraat, er wordt gewaarschuwd, er wordt veel zorg en aandacht aan besteed. En dat alles om te corrigeren wat scheef dreigt te groeien, slappe handen te sterken, het kreupele weer in het lid te krijgen, om zo weer te lopen op het rechte pad van Gods bedoelingen. De onvolkomenheden komen wij dagelijks tegen, bij onszelf en in onze gemeenschap. Maar een perfectionistisch drijven dat onevenwichtige eisen stelt en te vroeg de gemeenschap verbreekt? Ik ken dat niet.

Incidenteel of structureel mis?

Daarbij moeten we wel bedenken, dat het verschil maakt of we te maken hebben met iets incidenteels of met een structurele zaak. Incidenteel kan een lid van de gemeente moeite hebben met een onderdeel van de kerkelijke leer, en bijvoorbeeld vragen stellen over de kinderdoop, of de sabbathsviering, of de verkiezing. Met dat gemeentelid kan jarenlang gepraat worden over zijn vragen, zonder dat de banden met hem worden verbroken. In die jaren zal hij echter niet in aanmerking komen voor het werk van ouderling.

incidentele vragen of structurele onzekerheid?

Want wie als ouderling of predikant de verantwoordelijkheid kreeg de gemeente te leiden, moet zelf wel helder overtuigd zijn van de richting waarin hij de gemeente leiden moet. En daarom kan hem een dergelijke ruimte niet gegund worden. Evenmin kan de kerk, die geroepen is voor de waarheid te staan en die uit te dragen, onduidelijkheid over haar leer toelaten, of discussie over wat we eigenlijk moeten geloven. Waar de kerk uitspraken doet over het geloof en waar ambtsdragers dat geloof moeten uitdragen en verdedigen, gaat het om structurele zaken,

kaders voor het persoonlijk geloof en samenbindend cement voor de gemeenschap. Op dat structurele vlak kan geen ruimte voor privé-vragen en persoonlijke opvattingen bestaan.

Het is dan ook heel iets anders of een student, zeg maar in Groningen of Leiden, op een onzeker moment met een bepaalde vraag komt te zitten en daarover praat, of dat een ouderling of predikant in die functie zijn privé-vragen te berde brengt. Of als een kerkelijke vergadering afwijkingen van de aangenomen leer maar laat lopen, of er ruimte voor geeft, of ze zelfs sanctioneert.

Dan spelen er twee dingen: de inhoudelijke afwijking van de leer waarmee het heil van de gemeente is gemoeid en de formele belofte, dat je niet met je privé-bedenkingen naar buiten zult treden, maar eerst eens zult doorpraten of je dat nu wel goed ziet en of we de officiële leer niet moeten corrigeren.

Wie zich daarin niet kan voegen, kan niet langer functioneren op de gewichtige plaats waar hij is gezet, wat overigens niet betekent, dat hij niet nog heel lang lid van de kerk kan blijven, zolang hij maar openstaat voor vermaan en onderwijs. Zo bezien betekenen tucht en schorsing nog niet dat de gemeenschap verbroken wordt. Zij bedoelen de leer zuiver te houden en daarin het samenbindende element van de gemeenschap ook zijn volle kracht te laten behouden.

tucht wil samenbinden

In het algemeen is het dan ook niet waar, dat we te weinig oog hebben voor de gemeenschap omdat we de leer te sterk accentueren. En ook de veronderstelling, dat de geschiedenis van de Gereformeerde Kerken in de zestiger jaren anders gelopen zou zijn als we dit beter hadden gezien, lijkt mij niet juist.

De zestiger jaren

Over de zestiger jaren wordt teveel beweerd en te weinig geweten. Wil men eigenlijk wel weten wat er toen aan de hand was? Of is een snelle typering, een persoonlijke impressie, een verhaal over eigen belevenissen genoeg en zoeken we niet naar een evenwichtig overzichtend oordeel over het geheel?

De breuk binnen de Gereformeerde Kerken in de zestiger jaren, is meer dan een uit de hand gelopen conflict in het jaar 1967. De breuk aan het eind van dat decennium was het gevolg van ontwikkelingen gedurende de tien jaren die daaraan voorafgingen. Daarbij speelden in ieder geval drie punten.

Het eerste was de vraag: hoe taxeren we de Vrijmaking? Moeten we haar zien als een kerkreformatie, of was het een betreurenswaardig conflict onder broeders dat toch indien enigszins mogelijk weer uit de wereld geholpen moet worden? Nadat de synodale synode van 1959 de

Vervangingsformule aan de kant had gezet, tekenden zich twee reactielijnen af in de vrijgemaakte Gereformeerde Kerken. De generale synodes wezen toenadering op deze basis af, anderen zagen wel mogelijkheden; zo ook de Open Brief van 1966.

Het verschil in reactie hing ook samen met de vraag hoe we ons eigen kerk-zijn zagen: als één van de mogelijkheden, of als de weg waarop Christus ons vooring?

Daarnaast groeiden we uit elkaar op twee punten die hierboven aan de orde kwamen: de band aan de belijdenis en de gebondenheid **aan** de kerkelijke afspraken. Op diverse gebieden wilden **sommigen** ruimte voor eigen inzichten en ruimte om vrijblijvenderom te gaan met wat kerkelijk werd besloten.

Op deze drie punten voltrok zich een langdurig proces van groeiende verwijdering, van geestelijk uit elkaar groeien. Aan de ene kant was daar de geest van het strikt willen vasthouden aan het beleden geloof en aan de **kerk**-ordelijke afspraak dat we ons zouden houden aan wat door de kerkelijke vergaderingen besloten was (tenzij), en dat in de overtuiging dat we door de Vrijmaking van 1944 bewaard waren bij het Woord. Aan de andere kant was daar een geest die meer vrijheid en ruimte zocht, zo niet voor zichzelf, dan toch in ieder geval voor anderen, met wie men het dan wel niet eens was, maar die daarom nog niet veroordeeld hoefden te worden.

Langdurig proces van verwijdering

Dit alles kwam steeds meer aan het licht in een langdurig proces, een proces ook van actie en reactie, met ongelukkige gebeurtenissen, daden en woorden, waar vrijwel alle betrokkenen aan hebben geleden. Geleden vooral omdat de vroegere eensgezindheid en verbondenheid geleidelijk aan verdween. Waar je elkaar eerst op de meest wezenlijke dingen vol vreugde herkende, groeide nu een elkaar niet meer aanvoelen, onbegrip, verwijdering. Deze ontwikkeling van geestelijk uiteengroeien liep uit op het ook kerkelijk uiteengaan in de jaren '67 en volgende. Een zeer gecompliceerde geschiedenis, omdat het plaatselijk en regionaal zijn eigen kleur en vaak ellendige bijzonderheden had. Gecompliceerd nog wel het meest, omdat bij de breuk mensen de Gereformeerde Kerken verlieten die bewust afstand zochten, maar daarnaast ook zeer velen die voluit gereformeerd wilden zijn en blijven, om allerlei redenen buiten het kerkverband werden geplaatst, of buiten het kerkverband gingen staan of zich persoonlijk onttrokken. Gecompliceerd en pijnlijk ook, omdat vriendschappen kapot gingen en familieverhoudingen verstoord werden.

vrijmaking, belijdenis en kerkverband

Maar ondanks deze gecompliceerdheid, moeten we toch in de eerste plaats letten op de punten waarop de verwijdering en de breuk zich voltrokken; de taxatie van de vrijmaking en de binding aan belijdenis en

kerkverband. En welbeschouwd zijn dat ook vandaag de punten waarop we elkaar moeten vinden, als we door **s**amensprekingen proberen de geslagen breuken te helen. We spreken dan over het verleden, maar ook over de toekomst: hoe willen we dan verder met elkaar? En als **s**amensprekingen niet vorderen, ligt de oorzaak toch vooral daarin, dat we op deze punten voor de toekomst nog geen eensgezindheid hebben. Wat tevens duidelijk maakt, dat er in de zestiger jaren diepgaande zakelijke verschillen **aan** de orde waren.

Daarom is het ook niet voldoende diep gepeild, als we de breuk in de zestiger jaren zien als een soort bedrijfsongeval, waar een grotere portie conflictbeheersing wel wat had **kunnen** voorkomen.

Ik denk niet, dat we zoveel vertrouwen kunnen hebben in de maakbaarheid van de geestelijke samenleving. En als we op de feiten letten: de classicale en synodale vergaderingen hebben zich vaak langdurig ingespannen om goede besluiten te nemen, maar ook om de broeders die anders dachten vast te houden.

Hoe gaan we om met dit verleden?

Voor een goed oordeel over de zestiger jaren, zullen toch al deze dingen in beeld gebracht moeten worden. Waarbij niet bepalend zijn de persoonlijke beleving en de al dan niet verknoeide sfeer, waarover ieder zo zijn eigen verhalen kan vertellen. Maar waar het aankomt op de keuzen die we op die belangrijke vraagpunten maakten, punten die ook vandaag nog steeds hun voile betekenis hebben. En waarbij we hopen, dat de gedachten binnen de Nederlands Gereformeerde Kerken zich verder positief zullen ontwikkelen, zodat wij weer naar een nieuwe eenheid mogen toegroeien.

een helder beeld en een eerlijk oordeel nodig

Over de zestiger jaren wordt veel beweerd, maar weinig geweten. De eerlijkheid gebiedt ons een helder en evenwichtig beeld te vormen van wat er toen aan de hand was. Om daar vervolgens een eerlijk oordeel over te vormen. En als we dan tot de conclusie zouden komen dat we toen te eng hebben gebonden en feitelijk verkeerd zijn omgegaan met de broeders, dan zijn we aan elkaar verplicht dat, ook kerkelijk, **aan** de orde te stellen, teneinde officieel gedane verkeerde uitspraken te herroepen.

Maar wat mijns inziens niet kan is, dat we ons – terecht of ten onrechte – ongelukkig voelen met de kerkelijke ontwikkelingen van toen, daarover zo onze eigen gedachten hebben en zo af en toe eens wat roepen, zonder ons in te spannen om in orde te maken wat naar ons gevoelen verkeerd gelopen is.

Is de gemeenschap een veilige plaats?

Hoe moet de kerkelijke gemeenschap omgaan met afwijkende geluiden die in haar midden opklinken? Biedt de

gemeenschap daar ruimte voor? Of word je daarvoor heel snel afgestraft? Als het laatste gebeurt, durft niemand meer zijn mond open te doen. Maar het gevolg is iets gespleten~officieel spreekt niemand tegen wat iedereen gedacht wordt te geloven, maar officieus heeft menigeen toch zo zijn eigen persoonlijk gekleurde ideetjes.

Verkerk vraagt ruimte voor suggesties voor verandering en vernieuwing. De voorstanders van verandering en vernieuwing kunnen het misschien mis hebben, maar toch moet de kerkelijke gemeenschap ook dan zorg blijven bieden aan hen. Zodat zij zich veilig blijven voelen binnen de gemeenschap, ook als hun ideeën worden afgewezen. De gemeenschap moet een veilige plaats bieden voor discussies.

Ik ben geneigd hiermee akkoord te gaan. Maar daarbij moeten wel enkele dingen opgemerkt worden.

In de eerste plaats: niet over alle dingen kan op dezelfde wijze gediscussieerd worden. Er zijn zaken waarop we ons in de Gereformeerde Kerken vastgelegd hebben: de belijdenis van de kerken. Mogen daar geen vragen over gesteld worden? Ja, maar de vragenstellers hebben dan ook recht op een antwoord. Een vrije discussie over de betekenis van wat we belijden kan dan ook eigenlijk niet. Zo'n vrije discussie zou immers op een andere wijze afbreuk doen aan de veiligheid die de kerkelijke gemeenschap haar leden moet bieden in een wereld van dwaling en leugen.

ruimte voor discussie binnen de kaders van ons belijden

Maar binnen de kaders van de belijdenis is nog veel ruimte die we met elkaar zouden kunnen verkennen. Om naar nieuwe inzichten toe te groeien op allerlei gebied. Om elkaar daarin verder te brengen en te laten zien, dat de openbaring van God nog veel meer inhoudt dan we al wisten. Ook om onze opvattingen te corrigeren en bij te stellen. En zo door die discussies samen verder te komen. Maar dan ook wel samen. Dat brengt me tot een tweede opmerking.

Mogen we met vertrouwen onze vragen en suggesties aan de orde stellen? wordt gevraagd. Omgekeerd mag ook de vraag gesteld worden aan wie veranderingen en vernieuwingen wenst: wilt u wel zorgvuldig omgaan met wat u aantreft in de gemeenschap en met de mensen die het gereformeerde leven zo hebben opgebouwd als het nu is? Reformatie kan nodig zijn, maar revolutie is verwerpelijk. Reformatie sluit aan bij dat wat er is, revolutie pleegt kaalslag om daarna met nieuwbouw te starten.

In de kerkelijke gemeenschap zijn we aan elkaar gegeven, en dat verplicht ons ertoe zorgvuldig om te gaan met elkaar en samen te zoeken naar wat de wil van onze Heer is voor deze tijd. Dat zorgvuldig omgaan met **elkaar** betekent ook, een geduldig luisteren naar wat ieder van ons beweegt bij ons streven naar verandering en vernieuwing,

of bij onze inspanning om te behouden. Het vraagt er ook om, dat wie voor verandering en **vernieuwing** pleit, duidelijk maakt wat hij precies wil en waar hij naar toe wil. Het kan soms lijken of we uit elkaar drijven. Waarom delen wij dezelfde overtuigingen vandaag minder dan vroeger? Is het niet zo, dat hetzelfde geloof ons samenbindt, de liefde voor de ene Heer, de verbondenheid aan de gereformeerde leer? Of is daar toch een zeker verzet tegen te nauwe banden, tegen te strakke leer, te inperkende gemeenschap en te starre kerkelijke organisatie en wordt naar meer ruimte en vrijheid gezocht?

G.J. van Middelkoop

UIT DE KERKEN

PREDIKANT VOOR MENSEN MET EEN HOORHANDICAP.

Op vrijdag 24 juni a.s. zal zo de Here wil ds. J.W. Boerma worden bevestigd als eerste speciale predikant voor de bearbeiding van doven en slechthorenden in de Gereformeerde Kerken. Ds. **Boerma**, tot nu toe predikant te Onnen, wordt aan de Gereformeerde Kerk te Zwolle-Zuid verbonden. Vanuit deze plaats hoopt hij zijn werk landelijk vorm te gaan geven.

De bevestiging en intrede zullen plaatsvinden in een kerkdienst in de Koningskerk, Landsheerlaan 25 te Zwolle, op 24 juni om 19.00 uur. Bevestiger is ds. A.H. Driest te Buitenpost. Na de dienst is er een feestelijke begroeting van de nieuwe predikant. Mensen met een **hoorhandicap** uit alle delen van Nederland zullen samen met de gemeente van Zwolle-Zuid in allerlei vormen duidelijk **maken, dat ze blij zijn met zijn komst.**

W Ů Ů K Ů EN WERELD

Confessie of champagne

over confessionele politiek, door drs. B.P. Hagens
Een cahier geschreven vanuit de zorg dat een groter wordende afstand tussen kerk en politieke partij op termijn schadelijk is voor de politieke boodschap.

Bent u nog geen abonnee? Bestel dan spoedig!
Scholma Druk, telefoon 05900-13636

Groothandel in confectie

Specialist in kookkleding, kostuums en smokings vanaf f 298,-

Vraag vrijblijvend een offerte aan bij:

TAILOR JOHN, Marsweg 35 8013 PE Zwolle
telefoonnr 038-600825 fax 038 600599

De Raad van Kerken over Europa

De Raad van Kerken rekent het tot haar taak de leden van de kerken te wijzen op het belang van de verkiezingen. En hen op te roepen gebruik te maken van hun recht om hun stem uit te brengen.

Na de verkiezingen voor de Tweede Kamer komen nu (in het *Oecumenisch Bulletin* van juni 1994) de Europese verkiezingen in het vizier:

Het is duidelijk dat Europa zich op dit moment bevindt op een kruispunt van wegen. Het kan zich ontwikkelen in de richting van meer zorg voor mens en milieu, maar ook van juist minder zorg voor beiden. Het kan **kiezen** voor een verdergaande economische en politieke eenheid, maar ook voor meer geslotenheid en afscherming. Het kan **kiezen** voor een verdere opeenhoping van welvaart en macht in de wereld, maar ook voor een grotere spreiding ervan. Meer dan ooit is het nu nodig dat wij als burgers van Europa onze medeverantwoordelijkheid voor de toekomst van ons continent beseffen.

Met nadruk wil de Raad verklaren dat hij van **harte** steun wil geven aan de oorspronkelijke intentie van het Europese eenwordingsproces: de bevordering van verzoening, vrede en gerechtigheid. Dat is bij uitstek een opdracht aan dit werelddeel van waaruit zoveel oorlogen verwoesting en ellende over de hele wereld hebben aangericht. Nog steeds dient die oorspronkelijke intentie de voornaamste doelstelling te zijn van het eenwordingsproces.

Op een bijeenkomst van de Wereldraad van Kerken is al in de jaren zestig door vertegenwoordigers uit de hele wereld gezegd, dat de tijd dat Europa als koloniale macht kon optreden definitief voorbij is, maar dat Europa een historische functie behoudt in werelddangelegenheden. Die functie moet echter worden vertaald niet in termen van macht, maar in termen van dienst. Dienst aan gerechtigheid, gelijkheid, vrijheid en verantwoordelijkheid. Woorden die het erfgoed van Europa worden genoemd en die ook voorkomen in de programma's van vrijwel alle politieke partijen. Het wordt tijd dat Europa tot zichzelf komt, zich bezint op zijn eigen erfgoed en dat waar maakt.

Voor de kerken is daarbij het woord gerechtigheid **fundamenteel**. Gerechtigheid, een bijbels kernwoord, houdt het herstel van gebroken relaties in en begint bij het recht doen aan diegenen die onder onrecht lijden, de machtelozen en onderdrukten, de bedreigden en degenen die geen stem hebben. Binnen dat kader alleen kunnen we spreken over gelijkheid, verantwoordelijkheid en vrijheid, en zelfs over vrede. De kerken zullen te allen tijde de Europese processen meten aan wat zij verstaan onder gerechtigheid in de bijbelse zin van het woord.

Een eerste zorg in dit kader is dan ook de groeiende sociale problematiek binnen het Europese verband. Het voorrang geven aan de economische opbouw van de Unie blijkt steeds meer te leiden tot een sociale tweedeling in de samenleving. Daarbij wordt niet alleen de onderlinge saamhorigheid, maar tevens door werkloosheid en armoede de menselijke waardigheid aangetast. De vraag is of de diepte van de huidige sociale problematiek in Europa wel voldoende gepeild wordt.

Een tweede zorg is dat de (economische) eenwording ook andere tweedelingen in de wereld zal verscherpen: die tussen het welvarende Westen en het verpauperende Oosten en die tussen het ontwikkelde Noorden en het onderontwikkelde Zuiden. Gevolg zal zijn dat de rijkdom zich steeds meer zal samenballen in de handen van kleine groepen in onze wereld.

In de derde plaats is er bezorgdheid over het feit dat het **voorna-**

melijk economische factoren zijn die de houding van de West-europese landen bepalen tegenover degenen die vanuit de Derde Wereld hier hun toevlucht zoeken. Er is in dit verband nogal eens gesproken over een fort Europa, en dan wordt inet name West-Europa bedoeld.

In de vierde plaats is er de bezorgdheid dat het voorrang geven aan de economie gevolgen heeft voor het (gebrek aan) gemeenschappelijk beleid ten aanzien van natuur en milieu. Er mag aan herinnerd worden, dat de Europese regeringsleiders op de UNCED-conferentie in 1992 ermee hebben ingestemd dat – gezien de beperkte milieugebruiksruimte en onder erkenning dat de armoede in de ontwikkelingslanden in hoofdzaak bestreden moet worden door uitbreiding van de productie – een herziening van produktiemethoden en consumptiepatronen in ons werelddeel onvermijdelijk is.

De **Europese** ontwikkelingen leveren problemen op die vragen om antwoorden en oplossingen die via democratische processen tot stand dienen te komen. De democratische vormgeving van de Europese Unie vertoont een grote mate van onhelderheid, ook na een aantal positieve veranderingen die door het Verdrag van Maastricht werden aangebracht. Nochtans zijn de democratische inspraak- en controle mogelijkheden beperkt. En dat waar beslissingen en maatregelen genomen worden die het leven raken van vele miljoenen.

Dat alles neemt niet weg dat bezorgdheid over bepaalde ontwikkelingen, teleurstelling om het moeizame proces of twijfel aan het democratisch gehalte van de Europese structuren geen reden mag zijn om bij de komende Europese verkiezingen **afzijdig** te blijven. Door deelname tonen wij onze betrokkenheid **bij** de Europese eenwording met al haar problemen en stimuleren wij democratische tegenkrachten tegen datgene wat de gerechtigheid aantast of bedreigt. Deze betrokkenheid kan eveneens blijken uit de wijze waarop we in de eigen politieke groepering de zorgen naar voren brengen zoals die in dit schrijven verwoord zijn.

De Raad realiseert zich dat kerken en christenen een zeer belangrijk aandeel hebben gehad en nog steeds hebben in de problemen binnen Europa en in het probleem dat Europa zelf vormt voor andere delen van de wereld. Destemmeer is het van belang dat de kerken, in eigen land en in Europees verband, constructieve bijdragen leveren aan het proces dat kan leiden tot een Europa waarin gerechtigheid en solidariteit een belangrijke rol spelen. Zij worden uitgedaagd om duidelijk te maken wat hart en ziel kan zijn voor een Europese gemeenschap.

In dat verband wil de Raad nog eens herhalen wat hij naar aanleiding van de vorige Europese **verkiezingen** in 1989 onder woorden heeft gebracht als perspectief voor ons continent:

- een Europa waarin vrouwen en mannen gelijke posities kunnen innemen;
- een Europa waarin economische, sociale en politieke macht niet wordt geconcentreerd in de handen van kleine groepen;
- een Europa dat het behoud van natuur en milieu niet ondergeschikt maakt aan economische belangen;
- een Europa dat niet in zichzelf is gekeerd, maar openstaat voor de noden in de wereld, voor de migranten, de vluchtelingen, de hongerigen en de armen en verdrukten;
- een Europa dat niet langer is verdeeld in Oost en West, maar bijdraagt aan de wereldvrede.

Daar zou nu aan toegevoegd moeten worden:

- een Europa dat niet zijn kracht zoekt in een terugkerende **wapen**opbouw en in toenemende wapenexporten, maar in een creatief zoeken naar menselijke veiligheid;
- een Europa waarin mensen en groepen mensen elkaar niet uitsluiten om redenen van etnische of raciale aard, maar bereid zijn met hun verschillen en verscheidenheid samen te wonen en te werken.

G.J. van Middelkoop